

ВИДАННЄ СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ

ПАМ'ЯТИ
ІВАНА ФРАНКА

(ОПИС ЖИТТЯ, ДІЯЛЬНОСТІ Й ПОХОРОНУ)

ВІДЕНЬ, 1916.

ІАКЛАДОМ „СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ“.
З ДРУКАРНІ АД. ГОЛЬЦГАВЗЕНА У ВІДНІ.

ВИДАННЄ СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ

ПАМ'ЯТИ
ІВАНА ФРАНКА

(ОПИС ЖИТТЯ, ДІЯЛЬНОСТІ Й ПОХОРОНУ)

ЗЛАДНІВ
МИХАЙЛО ВОЗНЯК

ВІДЕНЬ, 1916.

НАКЛАДОМ „СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ-
З друкарні Адольфа Гольдшвагера у Відні.

ІВАН ФРАНКО

(1856 ¹⁵/VIII — 1916 ²⁶/V).

Прометеєви України.

В тяжку пору, коли стоїмо на порозі непевної
будучности, Ти відійшов від нас.

Сорок літ трудив ся Ти й навчав, щоб з рабів
зробити народ по Твоїй уподобі.

Сорок літ Ти мов коваль кленав серця і сумління
української нації увесь вік у самоті.

І тепер уже знає український народ, чого в серці
Твоїм було повиню, він знає, як Ти любив, як неви-
мовно любив Ти його. Український народ був Твоїм
родом, Твоєю дитиною, честю та славою; в нім бачив
Ти Свій дух, Своє майбутнє, і красу і державу.

Ти віддав Україні весь Свій вік, увесь труд у
незломнім завзятті, Ти вложив у неї все найкраще,
найвище, що знав.

І за Своєю безмежну любов до Свого народу Ти
нічого не хотів від нього: ні кадил, ні похвали, ні
пошани. Ти навіть приймав від нього невдячність і
наруги і рани, бо-ж Ти любив Свій народ не тільки
за його добру вдачу, але й за його хиби та злобу,
хоч і плакав над ними.

Так безмірно любив Ти наш народ, а про те
покинув його, хоч так гаряче бажав Ти ввійти з нами
серед трубного гromу в кращу добу життя нашого
народу.

Ти відійшов від нас, але Твоє бажання допомгти
братам і обтерти їх сльози стало Твоїм заповітом для
грядущих поколінь.

Твоя творчість і діяльність довершила чуда: на
скунім і худім полі наче терен на ріні вирросло цїнке
й тверде покоління для великої зміни: Твої ідеї зро-
дили кадри національного війська.

З усіх сторін надходять чорні хмари на українську землю, червоніють поля, труп на трупі усюди, страшний Вавилон підняв ся на загибель нашого народу. З коріннем хочуть вирвати ворожі сили Твоє плем'я, залізні стопи толочуть українські поля, роблять пустку з загонів, а квіт Твого народу ллє кров за невідому будуччину.

На землі короля Данила зірвав ся крик: „До походу! До бою!“ і луна його покотила ся поза Дін. Ще хвиля і з тупого остовпіння прокинуть ся всі і жаден не знатиме, що в мить приступило до нього. Ще хвиля, а сей крик повторить сорок мільйонів гірл і з байдужних стане народ героїв. І простуватимуть вони шлях Твому духови, з печатю Твого духа підуть у мандрівку століть.

Се присягаємо Тобі й тільки виповнення сеї присяги може стати відплатою для Тебе за те, що Ти жертвував цілого Себе, всі життєві вигоди, цілу Свою душу, цілу безприкладну працьовитість, усі цілі, всього Свого Генія українському народови.

Смерть перервала безпереривну нитку Твоїх терпінь. Одначе Твій дух витатиме між Твоїм народом, поки його життя.

Народе мій . . .

Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздорозж,
Людським призирством ніби струпом вкритий!

Твоїм будущим душу я трівожу,
Від сорому, який нащадків пізних
Палитиме, заснути я не можу.

Невже тобі на таблицях залізних
Записано в сусідів бути гноєм,
Тяглом у поїздах їх бистроїздних?

Невже по вік уділом буде твоїм
Укрита злість, облудлива покірність
Усякому, хто зрадою й розбоєм

Тебе скував і заприсяг на вірність?
Невже тобі лиш не судилось діло,
Щоб виявило твоїх сил безмірність?

Невже задармо стільки сердець горіло
До тебе найсвятійшою любовю,
Тобі офіруючи душу й тіло?

Задармо край твій весь политий кровю
Твоїх борців? Йому вже не пишать ся
У красоті, свободі і здоровю?

Задармо в слові твому іскрять ся
І сила й м'якність, дотеп і потуга
І все, чим може в гору дух піднять ся?

Задармо в пісні твоїй леть ся туга
І сміх дзвінкий і жалощі кохання,
Надій і втіхи світляная смуга?

О, ні! Не самі сльози і зітхання
Тобі судились! Вірю в силу духа
І в день воскресний твого повстання.

О, якби хвилю вдать, що слова слуха,
І слово вдать, що в хвилю ту блаженну
Вздоровлює й огнем живущим буха!

О, якби пісню вдать палку, вітхненну,
Що мільони порива з собою,
Окрилює, веде на путь спасенну!

Якби!.. Та нам, знесленим журбою,
Роздертим сумнівами, битим стыдом, —
Не нам тебе провадити до бою!

Та прийде час, і ти огнистим видом
Засяєш у народів вольних колі,
Труснеш Кавказ, впереш ся Бескидом,

Покотиш Чорним морем гомін волі,
І глянеш як хозяїн домовитий
По своїй хаті і по своїм полі.

Прийми-ж сей спів, хоч тугою повитий,
Та повний віри; хоч гіркий, та вільний;
Твоєї будущині задаток слізми злитий,

Твоєму генію мій скромний дар весільний.

20 липня 1905.

Іван Франко.

Іван Франко.

Все, що мав у життю, він віддав
Для одної ідеї:
І горів і яснів і страждав
І трудився для неї.

Ціле його мученицьке життя се безупинна праця, щоб „з низин тих мрачних і лячних“ підвести маси поневоленого українського народу

Там, де сам став, до світлих висот
І свободи і честі.

Дня 28 мая перервала ся нитка його терпінь. Здавало ся, що серце сьогочасного Українця вже так обкипіло кровю від ран особистого й народнього горя, що воно нечуло вже більше на жадні нові, хочби які сильні удари долі. А ось нова втрата, найболючійша від смерти Шевченка, найбільшу завдає рану нашому серцю, переповняє чашу горя українського народу від Попраду аж поза Дін, а вже в першій мірі тих, що виховали ся на його творчости, що завзяли ся проти всіх ворожих сил, своїх і чужих, працювати над здійсненнем тих ідеалів, котрим він жертвував своє життя, свою працю, свою кар'єру, свої вигоди. Для вихованої на Франкових думках генерації є Польський прикладом розуміння українського громадянського обов'язку:

- Я поборов себе, з коріннем вирвав з серця
- Усі ілюзії, всі грішні почуття,
Надії, що колись вільнійше ще дихнеть ся,
Що доля ще й мені всміхнеть ся,
Що блиснуть і мені ще радощі життя.

Я зрік ся їх на все. У тачку життєву
Запряжений, як наймит той похилый,
Я мушу так її тягти, покіль живу,
І добре чую се, ярма не розірву
І донесу його до темної могили.

І який же тернистий був шлях його життя, як дуже відмінний від рожами висипаних стежок усіх тих, що викидали його з рядів української суспільности або забирали місця, які в першій мірі йому належали ся по всякій справедливості. І коли біограф Шевченка нараховує сім ясних днів у життю Кобзаря, в життєписи Франка ледви чи й стільки їх знайдесть ся. А як на коротенький часочок і заяснів промінь світла, ogriv холод його життя та розігнав хмари, так майже все така коротка хвиля втіхи тільки робила болючішим удар, який наступав по ній.

Шкільні роки.

Уродив ся в Нагуєвичах, дрогобицького повіту, 15 серпня 1856 р. Сільську школу скінчив у сусіднім селі Ясениці Сільній. В часі першого року науки в німецькій або так звалій нормальній школі Василян у Дрогобичі вмер йому батько, покинувши задовжене й занедбане господарство та молоду матір з четверма дрібними дітьми. За старанням вітчима скінчив нормальні школи та перейшов до гімназії. У шостій класі вмерла йому також мати, а в дім увійшла мачуха.

Ще в низшій гімназії почав писати віршом і прозою та збирати народні пісні. У вищій гімназії кинув ся з жаром до читання найріжнороднійшої всячини. Шевченка (з львівського видання) вивчив майже напам'ять; з інших українських письменників читав залюбки Стороженка, Марка Вовчка, Куліша, Рудан-

ського, Мирного; останній зробив на нього найсильніше вражіння оповіданням „Лихий попутав“. А з чужих літератур творили його лектуру ті автори, яких тільки дістав в оригіналі чи перекладі.

В 1875 р. здав іспит зрілости з відзначенням і перейшов на львівський університет. Тут вступив до „Академического Кружка“, котрий видавав часопись „Друг“; з редакцією „Друга“ стояв ще в гімназії в перенесці та від 1874 р. містив там свої вірші. І повість „Петрії й Довбушуки“, яку почав писати для „Друга“ по приході до Львова, й вірші й переклади з сих часів Франка вказують тільки на вроджений талант будучого Франка, ноза тим носять виразні сліди дуже багатой лектури та риси своєрідного романтизму: таємничости, екзотичних пригод і тем.

Під впливом Драгоманова.

Той Франко, що „весь вік свій, весь труд“ дав українському народови „у незломнім завзяттю“, народжуєть ся з хвилию, як познайомив ся з писаннями Драгоманова, як увійшов у кореспонденцію з ним. І відтоді починаєть ся Франкова „суспільна праця, довга, утяжлива, зате-ж плідна“ в сій свідомости, що вона

Одна лиш може заповнить без дива
Житте людини, бо вона одна
Всіх сил, всіх дум, чуття, стремлінь людини
Жадає, їх вичерпує до дна.

Сам Франко в передмові до другого тому листів Драгоманова до нього виставляє високе свідоцтво впливови Драгоманова на галицьких учеників сього великого учителя. „Тепер, обіймаючи всю її цілість (себто кореспонденції), — писав Франко, — я розумію ясно, як мало ми, його ученики, розуміли його за його життя, як мало ми здібні були піднести ся на

ту висоту знання і поглядів, на якій він стояв і з якої не спускав ся ніколи. Він був для нас правдивим учителем і вповні безкорисно не жалував праці, писань і упімнень і навіть докорів, щоб наводити нас, лїнливих, малоосвічених, вирослих у рабських традиціях нашого глухого кута, на кращі, яснійші шляхи

европейської цивілізації. Можна сказати, він за вуха тяг нас на той шлях, і коли з генерації, що більш або менше стояла під його впливом, вийшла яка користь для загального і нашого народнього діла, то се в найбільшій мірі заслуга пок. Драгоманова.“

Кореспонденція Франка з Драгомановим розпочала ся зимою з початку 1877 р. й тягла ся до самої його смерти. До сеї кореспонденції довели Франка,

Павлика й ще кількох товаришів три листи Драгоманова, вислані до редакції „Друга“ в 1875 і 1876 рр., й викликана ними рішуча переміна в думках членів „Академического Круга“ про народ і працю над ним. Не зачінаючи галицько-українських національних і партійних відносин, Драгоманів закидав нашія мо-

Михайло Павлик.

лодіжи, що вона під культурним і науковим оглядом зостала ся поза тодішнім європейським рухом, що лїнива в думанню, що недостає їй етичних засад. Драгоманів указував молодіжи на її найперший моральний обовязок служити своїм народнім масам і працювати для них. Листи Драгоманова зробили величезне вражіннє на молодь загалом і були початком нового радикально-демократичного руху серед української молодіжи.

Народній напрям узяв у товаристві верх і зазначив ся поперед усього виданням „Дністрянки“. В сїм альманасї виступив Франко з першими оповіданнями з народнього життя „Лесишина челядь“, „Два товариші“ та з перекладом „Повіні“ Золя. Того-ж року оспівав він „Найми́та“, себто український народ, а в 1877 р. почав друкувати в „Друзі“ образки п. з. „Борислав“, що нарobili великого шуму серед галицької публки.

Перший арешт.

В осени 1876 р. прибули до Львова два російські емігранти Кузьма Ляхоцький і Естремский, котрі спинили ся в Павлика, що в часі переїзду Драгоманова через Львів найблише зійшов ся й відтоді переписував ся з ним. Десь коло Різдва арештовано обох емігрантів, а з ними й Павлика. Франко поспішив повідомити Драгоманова про те, що стало ся, й передати йому деякі вісти з Київа, привезені звідти приїзжим земляком, котрий, виїзджаючи зі Львова, звернув на себе увагу своїм необережним поступуванням і, здаєть ся, мимоволі став ся причиною перших львівських арештів. У липні 1877 р. арештовано Франка на підставі одної згадки в листі Драгоманова, адресованім не до нього, а переданім через приїзжого польського емігранта Котурніцького, що пробув два тижні в готелі у Львові, а не знайшов часу повіддавати листи, адресовані до Українців, аж поки не приловила всього поліція. В однім з тих листів давав Драгоманів указівки, що мають робити українські поступові кружки у Відні та в Галичині, а Франкови піддавав гадку обіхати Угорську Україну. Прокуратор „знайшов“ у листах сліди розгалуженої політичної конспірації і Франка засуджено на підставі згаданого листу, який признали судді дока-

зом існування тайного товариства, на дев'ятимісячну в'язницю.

„Безтолковий процес, — пише про се Франко, — котрий упав на мене, як серед вулиці цегла на голову, і котрий скінчив ся моїм засудженнем, хоч у мене не було за душею й тіни того гріха, який мені закидували (ані тайних товариств, ані соціалізму; я був соціалістом по симпатії як мужик, але далекий був від розуміння, що таке соціалізм науковий), — був для мене страшною і тяжкою пробою. Дев'ять місяців, пробутих в тюрмі, були для мене тортурою. Мене трактовано як звичайного злодія, посаджено між самих злодіїв та волоцюг, котрих бувало в одній камері зо мною 14—18, перекидувано з камери до камери при ненастанних ревізіях і придирках (се, бач, за те, що я „писав“, себто записував на випадково роздобутих карточках паперу з уст союзників, або й свої вірші), а кілька тижнів я просидів в такій камері, що мала тільки одно вікно, а містила 12 людей, з котрих 8 спало на тапчані, а 4 під тапчаном задля недостачі місця. З протекції, для свіжого повітря, союзники відступили мені „найліпше“ місце до спання — під вікном насупротив дверей; а що вікно задля задухи мусіло бути день і ніч відчинене й до дверей продувало, то я що рана будив ся, маючи на голові повно снігу, навіяного з вікна. Та не сама тюрма була для мене найтяжшою пробою: засуд кримінального суду, а особливо те, що я опісля застав на світі, — сто раз тяжший і несправедливіший засуд усеї суспільности, кинений на нас, страшенно болів мене. Мене викинено з „Просвіти“, заборонено приходити на „Бесіду“ (бо др. Шараневич (проф. унів. Ред.), котрий нару разів побачив мене там, читаючи газети, настояв на тім, щоб мені конче заказати приходити, а то він виступить з товариства, і коли мені справді заказано, він так виступив), а

люде (з старших), котрі хотіли мати зо мною яке небудь діло, видались зо мною тільки в секреті, що мене ще дужше принижувало.“

Камінярь.

І відтоді він є камінярем, що прикований ланцюгами до ґранітної скелі лупає її разом з тисячами таких самих, щоб розбити її та власною кровю і власними кістями змурувати твердий гостинець. Аж по кістках сих камінярів прийде сим шляхом правда й щасте усіх. І відтоді він

Вічний революціонер —
Дух, що тіло рве до бою,
Рве за поступ, щасте й волю. —

І відтоді він

Словом сильним мов трубою
Міліони зве з собою.

І міліони йдуть радо:

Сила родить ся й завзяте —
Не ридать, а здобувати
Хоч синам, сли не собі,
Кращу долю в боротьбі.

Для ширення нових думок закладають Франко й Павлик свої органи; „Громадський Друг“ конфіскує прокураторія число за числом за ширенне соціалізму, тому він зміняє назву на „Дзвін“, а далі на „Молот“; „Дрібна Бібліотека“ порушує нові питання для тодішньої суспільности. З творів, які надрукував Франко в першій видавництві, найважнійша повість „Воа Constrictor“, високої літературної вартости. Змальовано тут дуже вірно душевні переживання змія — давителя Германа Гольдкремера, найпершого багатиря

між бориславськими капіталістами, що сторонними своїми зволами роздушував безмілосердно свою добичу.

В сім часі хотів видавати часопись „Нова О-снова“, та се не вдало ся. Тоді-ж задумав у цілім риді новель змалювати по зможі всі боки життя протого люду й інтелігенції: економічні, просвітні, правні, політичні й інші відносини. В 1879 р. дістав доступ до польського журналу „Tydzień Polski“, де між иншим п. з. „Ruteńcy“ спортретував сатиричним способом кілька фігур тодішньої заскоружлої української інтелігенції. Рівночасно кінчив инші позачинані роботи, головно переклади з Гайне, Гете й Байрона; з них Фавста видав у 1882 р. за підмогою Драгоманова.

Другий арешт.

Та заки Франко видав Фавста, Його арештовано другий раз. Мабуть у марті 1880 р. виїхав він у коломийський повіт до К. Геника до Березова, щоб там прожити якийсь час. По дорозі його арештовано в Яблонові й потім ураз із К. Геником, Ковцуняком і ще кількома иншими втягнуено в процес, що відбувався в Коломнії проти сестер Павлика й селян Фокшеїв. Їх держали три місяці й пустили, а Франка тому, що не належав до коломийського повіту, зведено відставити під ескортою поліції на місце уродження. По поліційних арештах у Коломнії, Станиславові, Стрию та Дрогобичі належав сей арешт до найтяжших хвиль у життю Франка. Вже до Дрогобича приїхав він з сильною гарячкою. На лихо впаковано його тут у яму, описану в оповіданню „На дні“, а відси (через протекцію) післали його ще того самого дня пішки з поліціантом до Нагуєвич. По дорозі заскочив їх дощ і промочив до нитки. Франко дістав сильну лихорадку, прожив тиждень удома в дуже прикрих обставинах, вернув до Коломнії, щоб

удати ся до Геніка, прожив там страшний тиждень у готелі, написав оповідання „На дні“ й за останні гроші післав його до Львова, а потім жив три дні трьома центами (двома копійками), які знайшов на піску над Прутом. Коли й тих не стало, запер ся в своїй кімнатці в готелі й лежав півтора дня, в гарячці й холоді, ждучи смерти, обезсилений і знеохочений до життя. Від голодової смерти вирятував його один з союзників, висланий Геніком. Забезпечений паспортом, добутий у Дрогобичі, лічив ся кілька тижнів від пропасниці в гостиннім домі Геніка й тут зібрав велике число пісень, приповідок і інших етнографічних матеріалів, а також написав ряд віршів. Про його гуляння на свіжій повітрі довідав ся коломийський староста й велів жандармам доставити його до Коломиї. А що в Франка не було грошей на підводу, пігнав його жандарм ще хорого в літню спеку туди пішки. Після сеї тяжкої дороги повіднадали йому на обох ногах нігті на пальцях. Розлютив ся староста, коли побачив паспорт і муєїв пустити його на волю, але постарав ся, що львівське намісництво заборонило Франкови побут у Коломиїщині.

Отже виїхав до родинного села, а в осені вибрав ся до Львова на дальші студії. В часі його неприсутности видала група молодих прихильників його ідей споміж Українців, Поляків і Жидів його повістку „На дні“ за гроші, зложені між собою. Оповідання зробило сильне вражіння, його переложено на польську мову. В однім з героїв, виведених у повістці, є багато прикмет душевного настрою поета. На дно суспільности впакували його з світа з усім найкращим: любовію до людей, чуткою вражливістю на всяку кривду й недолю, з прихильністю до всіх покривджених. Хоч тюремне життя прибиває його та витискає на ній своє тавро, все-таки на саму вістку,

що вийде незабаром на волю, оживають у нього думки про велику громадянську працю, оживають широкі ідеї, величні гадки про загальне братерство. З цілої повістки так і пробивається ця думка, що нехай гине людина, щоб тільки зростала людяність.

Дальша праця Франка до кінця першого періоду діяльності.

І ці думки заставили його написати невеличкий катехизм економічного соціалізму, викладати суспільну економію в робітничьких кружках самоосвіти, зладити невеличкий популярний підручник суспільної економії, писати популярні видання для „Просвіти“ (Про гроші і скарби), брати живу участь в укладанні програми польських і українських соціалістів східної Галичини.

З початком 1881 р. почав Франко укупі з Іваном Белеєм видавати місячник „Світ“, де помістив ряд наукових статей, багато оригінальних і перекладених віршів та початок великої повісти „Борислав сміється“. Не маючи з чого удержати ся у Львові, вернув у великий піст до Нагуєвич, де жив під надзором жандарма, що радив йому вступити до Василіян. Побіч кореспонденцій до київської „Зарі“ й до женеvського „Вольного Слова“, побіч статей для „Світа“ й докінчування перекладу „Фавста“ лагодив тоді головно велику повість „Захарь Беркут“ на конкурс, розписаний львівською „Зорею“; повість одержала премію й зустріла ся з прихильними оцінками критиків.

З початком 1883 р. приїхав Франко до Львова й по смерті Володимира Барвінського працював якийсь час у „Ділі“, одначе недовго, бо вже в квітні виїхав до Вікна, куди запросив його В. Федорович і поручив йому написати біографію свого батька. Там

побув декілька місяців, потім у Нагуєвичях займався читанням праць з політичної й економічної історії Галичини в рр. 1810—1848, а в осені вернув до Львова, щоб користати далі з бібліотек. Тут запрошено його до редакції „Діла“ й „Зорі“ та при сих часописях працював він від осені 1883 до початку 1885 р. В „Ділі“ порушував головню галицькі, економічні та громадські справи; тоді-ж виробив реферат про економічні справи, який виголосив Василь Нагірний на вічу 1883 р. та який зробив у цілій Галичині велике вражіннє. На статі Франка в „Ділі“ стали звертати увагу й послі й партія краківських станчиків. Рівночасно дописував до варшавського журналу „Prawda“ й посилав туди переклади своїх новель, яких призибало ся в нього поважне число. Дещо з них друкувало ся в календарях „Просвіти“.

З кінцем 1884 р. приобіцяв Партицький передати Франкови на власність „Зорю“. Одначе коли Франко виїхав на місяць до Вікна, щоб ще раз переглянути матеріяли для замовленої роботи, виміг Наталь Вахнянин на Партицькім те, що він передав „Зорю“ Товариству ім. Шевченка. Не тільки з „Зорею“ покрутили перелякані тодішні народовці, але й незабаром виступив Франко з „Діла“ та, роблячи заходи заснувати нову літературну часопись, поїхав весною 1885 р. перший раз до Київа, щоб склонити тамошніх громадян дати матеріяльну поміч на виданнє. Але до видання часописи не прийшло, зате прийшло до „згоди“ між Франком і „Зорею“; Франко перейняв на себе її редагуваннє, але стояв під цензурою відповідального редактора, що в українських обставинах приймає часто нелюдяні форми. Справа вийшла мертворождена, тим більше, що народовці захотіли цензурувати навіть Франкові кореспонденції до „Prawd-и“ та „Крају“. На весну 1886 р. поїхав Франко другий раз до Київа й там оженив ся

з Ольгою Хорунжинською, а в осени викинули його з редакції „Зорі“ за поміщення таких неморальних річей, як вірш Руданського й рецензія Вільхівського — Грінченка. В 1887 р. видав своїм коштом збірник власних віршів „З вершин і низин“, а за гроші, при-

Іван Франко з дружиною.

слані з України на часопись, видав працю Павлика про українські читальні, розпочинаючи тим робом видавництво „Літературно-наукової Бібліотеки“. З сим роком кінчить ся перший період життя й діяльності Франка, період майже самих розчаровань, коли власні видання швидко упадали, а праця в народовецьких органах показувала ся по короткім часі неможливою.

В наймах. Третій арешт.

Від 1887 р. з вступленнєм Франка до „Kurjer-a Lwowsk-ого“ починаеть ся друга доба його життя й діяльности — „в наймах“. Відтепер друкують

Франкові діти.

його річи й переклади його творів: Kraj, Prawda, Przegląd Tygodniowy, Dziennik Łódzki, Przegląd Społeczny, Kurjer Warszawski, Ateneum, варшавський „Głos“, Ruch і інші. Що більше, в 1889 р. почав Франко видавати wraz з Вислоухом польську людову часопись „Przyjaciel Ludu“. У „Kurjer-i Lwowsk-im“

друкує Франко крім біжучих статей, між ними про панславизм, організацію демократичного товариства й таке инше, також ряд своїх новель, напр. Яць Зеленуга, Панталаха, Маніпулянтка і т. д. В сім часі щастить ся його повістці „На дні“, яку перекладають ще два рази на польську мову, з того раз під доглядом Елїзи Оржешкової, його оповідання перекладають і на німецьку мову. Щораз більше уваги присвячує історії української літератури в польських часописах, напр. „Głos-ї“, і в „Кіевск-ій Старин-ї“ від 1888 р., де помістив також кілька оповідань. З української політичної преси друкує ряд статей у популярній „Батьківщині“, крім того багато перекладає. В літку 1889 р. його арештують третій раз ураз з Росіянами, що приїхали до Галичини й держать невинно 10 тижнів. В арешті панисав ряд поем з оповідань арештантів — головно Жидів, чудове оповідання „До світла“ та ряд тюремних сонетів.

Франка признають першорядним письменником.

Імя Франка стає щораз голоснійше, між молодію знаходить він гарячих прихильників. У літературі вибиваєть ся на одно з перших місць. Його історична новість „Захарь Беркут“ подобала ся українській публиці незвичайно: провідним мотивом сеї повісти те, що Українці можуть побідити громадським ладом, своєю згодою та дружністю, держачи ся дружно купи й незломно стоячи всі за одного, а один за всіх. Неменше признание здобув автор за прегарну поему „Панські жарти“ у збірці „З вершин і низин“. Представив тут Франко, як жило галицько-українське село, як жив український простий народ за панщини, як збиткували ся над ними пани та як прийняв наш народ оголошення конституції. І за всі звірства пана не пімстою відплатив йому наш народ, а нильнуванням його хорої жінки, а тим, що ходив просити ласки

комісаря за своїм колишнім паном. Увагу читача приковує постать ідеального старенького священика з часів панщини, котрий учить у себе вдома мужицьких дітей, наклонює їх до тверезости та спонукує їх будувати школу.

В 1890 р. вийшла у Львові збірка „образків з життя робучого люду“ п. з. „В поті чола“ з передмовою Драгоманова й автобіографією Франка, використаною ось тут докладно. В оповіданнях Франка побачив Драгоманів плід цілком свідомої праці і щодо форми й щодо змісту. Щодо Франкових поглядів на письменство, воно „мусить бути правдивим дзеркалом основних пригод дійсного життя, загіте щирою прихильністю до людей (гуманністю) і яко таке мусить обертатись найчастійше до тих верстов громади, до котрих належить найбільша часть людности, себто до т. зв. простого народу, до тих, що заробляють собі й більшій частині інших верстов хліб у поті чола.“ Може ніяка країна більше не потребує такого поставлення задач літератури, бо ніде так важко не живеться простому людови, як у нас, бо ніде не занедбали так вищі верстви робочих мас, як у нас. „Такі письменні праці, як Франкова, будять прихильність до нашого простого люду і кличуть освічених людей іменем самої освіти обернутись до того люду, як до брата“. Що-ж торкається типів, подій і обставин оповідань, цікаві слова самого Франка: „Про свої новелі скажу тільки одно, що майже всі вони показують дійсних людей, котрих я колись знав, дійсні факти, на котрі я дивився або про котрі чув від свідків, малюють крайообрази тих закутків нашого краю, котрі я, як то кажуть, перемиряв власними ногами. В таким розумінню — всі вони частки моєї автобіографії“.

Справедливо поручав Драгоманів придивити ся, „скільки то поту й навіть кривавого поту потекло

з чола самого письменника, поки він узяв ся малювати поти чола інших людей, скільки текло його й тоді, коли він писав свої повісти“. При сїм Драгоманів зазначував свій сумнів, що ледви чи вже буде „кінць сим потокам“ „тепер, коли Франка почина вже взшавати і шанувати ширший світ, чужина“, коли багато його творів понерекладано на польську, німецьку й московську мову. Одиаче „сонце правдивої науки безпримінно зійде і над нашою країною, але поки-що та роса туманів, що назбирались на нашому небі од віків, не щеза одразу, а навіть прибира собі нові форми та все-таки виїда очі тим робітникам, що її обметають, щоб легче було сонцевому світови дійти до поля, де ще заховались живі зерна й парослі . . . Тим більше подякують колись оживші люде таким робітникам . . . Нехай ся надія піддержить їх в їх важкій праці!“ — кінчив Драгоманів пророчо й самопевно свою теплу передмову.

В оповіданнях Франка пересуваєть ся перед очима читача ряд героїв: дитина, жінка, мужик, Жид, злодій, арештант, а в усіх них стараєть ся Франко віднайти божу іскру. Оповідання автора докладне, ярке, часто з сатиричною закраскою. Зміст дуже річнородний. Артизм Франка освітлює питомим світлом навіть найбуденнійше житте. В його обробленню стара як світ тема зворушує глибоко читача. Чарівними в оповіданнях Франка є ті проміні світла, ті крихти добра, що на хвилину освічують найтемніші сцени життя. Під лахміттем старця й панською одією однаково бєть ся чесне й добре серце. Незвичайним гумором, великою вірністю й докладним знанням дитинячої душі вражають ті оповідання, в котрих з цілою правдою розкриває автор, серед яких обставин і яким способом виховують у нас сільську дитину. Перлинами поміж його оповіданнями є нариси з бориславського життя.

На другий період життя й діяльності Франка припадає друге, трохи не вчетверо побільшене видання „З вершин і низин“ у 1893 р. Зібрав тут Франко все те з двадцятилітньої віршової творчости, „за що хоч сяк так міг узяти на себе відповідальність перед своїм артистичним сумлінням“. Переглядаючи тоді ті віршовані листочки, „між котрими так багато перед часом зівялого листа“, Франко почував разом і сум і радість. „Двадцять літ життя і праці, — писав Він з сього приводу, — може не так пильної, не так свідомої і судільної, якби треба було, та все-таки смію сказати, подиктовані щирим бажанням загального добра й поступу, щирою любовою до рідного народу й рідного краю . . . Неоднн широкий розмах наївної думки, неодна блискуча надія, а які скромні здобутки! Та з другого боку потішає мене певність, що лід проломаний“.

Лід проломаний. Франко основателем радикальної партії.

Так сей лід проломив у галицькій Україні Драгоманів і його ученики, в першій мірі Франко, для котрого Драгоманів був першою та майже одинокою людиною, що додала йому духа й охоти (Автобіографія). Проломлюванню леду служила праця гуртка Драгоманова до 1890 р., для сього проломлювання почали Франко й Павлик видавати з початком 1890 р. дуже добре редагований півмісячник „Народ“, сей лід уже зовсім переломив Франко, заснувавши радикально-демократичну партію в осени 1890 р.; була се переміна дотеперішнього незорганізованого гуртка Драгоманівців на здисціпліновану партію. В партії й поміж співробітниками „Народу“ знайшов ся цілий ряд талановитих і енергічних людей, отже побіч Драгоманова, Франка й Павлика ще Володимир Охримович, Евген Левицький, Вячеслав Будзиновський, Северин Данилович,

Микола Ганкевич, Кирило Трильовський і інші. Гурток молодих сміливців не тільки виступив до боротьби з заскорузлістю старого українства, не тільки почав голосити нові для Галичини західно-європейські думки, але й безмілосердно поборював „новоерську“ згоду українських овець з польськими вовками.

Метою радикально-демократичної партії було: нести в народні маси свідомість їх економічних, політичних і національних інтересів та публіцистично прояснювати ті інтереси й боронити їх. Нова партія забрала ся до праці з таким запалом, з такою вірою у свої ідеали та з таким критичним зрозумінням того, що робило ся довкола них, що з заслуванням радикальної партії пішли тепер раз за разом віча по ріжних повітах або збори за запросинами. Одним словом, настав між пародними масами небувалий досі рух: почули ся гасла загального голосування, свободи друків, податкових і аграрних реформ. Не тільки промови й реферати інтелігентних провідників партії були цілими популярними та приступними студіями, але й між селянами появили ся прекрасні бесідики, що вміли пірвати маси до ентузіязму. Під стягом радикалізму стала національно-найсвідоміша часть українського селянства. Тим і можна пояснити величезний вплив сеї партії на наше політичне життя в Галичині: з неї народила ся українська соціально-демократична партія, а правий її відлім укупі з колишньою партією народовців утворив нову національно-демократичну партію. Щодо останньої партії, основаної в 1899 р., був Франко одним з найголовніших основників і ідеологом її.

Нові розчарування.

Одержавши у Відні в 1894 р. ступінь доктора філософії за наукову працю про старохристиянський роман про Варлаама й Йоасафа, габілітував ся Франко

по смерті Омеляна Огоновського з історії української літератури на львівському університеті й видержав іспит з відзначенням. Але не мав за собою ніякої графської ні княжої протекції, противно завзятих ворогів в особі галицького намісника гр. Казимира Бадені й між „своїми“, — тому й не дістав професури. Так само марно старався про посольський мандат до парламенту, бо хоч два рази (в 1897 р. в окрузі Перемишль—Мостиска, а в 1898 р. в тернопільському окрузі) вибрали його виборці, польське галицьке правительство було иншої думки.

В 1894 р. почав видавати справжній європейський літературно-науковий двомісячник „Житє і Слово“, де побіч маси розвідок, оповідань і поезій зачав друкувати повість „Основи суспільности“ та помістив повість „Для домашнього огнища“. Новиною сеї доби літературної діяльності Франка є драми й комедії: Сон князя Святослава, Камінна душа (обидві друковані в „Житю і Слові“), далі „Рябина“, „Учитель“ і „Украдене щастє“ (в „Зорі“); останні обидві здобули собі загальну симпатію. Тоді-ж піднісся на вершини особистої любовної лірики, здобуваючи собі „Зівялим листєм“ (перше видання 1896 р.) славу невмиручого поета.

В 1897 р. судилося Франкови знову випити багато і від української і від польської суспільности. За передмову до збірки польських перекладів оповідань п. з. „Galicyskie obrazki“ (Галицькі образки) накиннулися на нього „сїдоглаві“ патріоти, а там стояли такі зворушливі слова: „Яко син українського мужика, вигодуваний чорним мужицьким хлібом, працею твердих мужицьких рук, почуваюся до обовязку панщиною цілого життя відробити ті дрібняки, які видала мужицька рука на те, щоб я міг видряпати ся на висоту, де видно світло, де пахне воля, де яснїють вселюдські ідеали. Мій український патріо-

тизм се не септмент, не народня гордість, то тяжке ярмо, вложене долею на мої рамена. Можу здрігати ся, можу тишком проклинати долю, що вложила мені на плечі се ярмо, але скинути його не можу, не можу шукати иншого рідного краю, бо я став би підлим супроти власної совісти. І коли що улєкшує мені двигання сього ярма, так се вид того українського люду, що хоч гноблений, темний і деморалізований довгі віки, хоч і сьгодні убогий, неворотний і непорадний, все-таки поволі підносить ся, відчуває у щораз ширших масах жадобу світла, правди справедливости й шукає до них доріг. Отже варто працювати для того люду й ніяка чесна праця не піде на марно“. Дуже влучно відповів Франко тим, котрі накинули ся на нього, що вони любили свій народ, „як дім, воли, корови“, а Франко „не любив“ його „з надмірної любови“.

Ще більше шуму наробила серед польської суспільности його статя у віденській часописи „Die Zeit“ про Міцкевича яко поета зради. На нього накинули ся всі часописи, проти нього розвісили по Львові афіші з надписями: „Проч з Франком“, йому не подавали руки, не кланяли ся при стрічі, а в додатку усунули з редакції „Kurjer-a Lwowsk-ого“. І саме ся хвиля закінчує другий період життя й діяльности Франка, а починає третій, коли Франко працює головню по українських виданнях, не перестаючи дальше писати про Україну й українські справи до німецьких, московських і чеських видань.

Яке гірке розчарування з другої доби. Десять літ працював Франко й товариші, щоб зросли сила та вплив польських організацій: соціально-демократичної й людової партії та щоб обидві вони переконали українських ідеалістів, що їм не можна ждати ніякої помочи від них для свободолюбних змагань молодшої української генерації.

З болем згадав поет про свою минувшину :

Я згадую минулеє житте
Спокійно, та без радости, без туги:
Одно із него виніс я чутте,
Що я не був у нім щасливий, други.

Багато праці і турбот і скрут,
Та не було вдоволення, утіхи;
Мов віл в ярмі я чув на собі прут
І тяг — чужого скарбу повні міхи.

Хоч не згасав ніколи огник мій,
Та подумям не бухав, більш димив ся,
А замість світла сипав іскор рій.

Хоч ненастанно стяг мій з вітром бив ся,
Та не високо плив в руці слабій
І, хоч я жив, то все-ж я не нажив ся.

Серед таких обставин не було-б дивно, якби у
Франка зблідли давні ідеали

І люде видались таким дрібним
Мізерним кодлом . . .

Третя доба життя й діяльності Франка. 25-літній ювілей літературної творчости.

До веселих хвиль життя Франка треба зачислити ювілей його двадцятипятилітньої літературної праці. З приводу сього ювілею уладила молодь і гурток прихильників Франкового таланту вечериці. Тоді й видано спис творів Франка, зладжений Павликом (128 стор., сьгодні подвоїв ся-б), тоді й посипали ся по всім краю складки на ювілейний дар. У часі свята зложено багато дарунків, а промовці: Володимир Гнатюк (від ювілейного комітету), проф. Михайло Грушевський, Стенан Новаківський, Наталія Кобринська, Гриць Гарматій і Михайло Павлик склали привіти юві-

лятови та виказували його надзвичайні заслуги для української літератури, науки, для національно-культурного й політичного розвитку українського народу. Зворушливим голосом відновив Франко на промови сновідо, в якій зазначив своє становище до свята та

Борис Грінченко й Іван Франко.

сказав між иншим: яко син селянина, вигодуваний твердим мужицьким хлібом, я почував себе до обов'язку віддати працю свого життя простому народови. Вихований у твердій школі я відмалку засвоїв собі дві заповіді. Перша — саме се було почутте того обов'язку, а друга — се потреба непастиної праці. Я бачив відмалечку, що нашому селянинови ніщо не

приходить ся без важкої праці; пізнійше я пізнав, що й нам усїм яко нації ніщо не прийде за-
дармо, що нам ні від кого ніякої ласки не на-
дїяти ся“. З досвіду свого життя дав тоді на бен-

Михайло Коцюбинський, Іван Франко, Володимир Гнатюк.

кеті влучну науку нашій громаді, як у війську, йти лавою, а не ломати рівного ряду.

Ювілейний рік принїс повне признанне Франкови від своїх і чужих; усї назвали Франка першорядним артистом слова, ученим і пайвизначнійшим діячем українського слова. Заразом указували, що артистичні твори Франка могли-б зайняти почесне місце в кож-
дїй з теперішніх європейських літератур.

На вершинах творчости.

Як у другім періоді праці опер Франко свою українську літературну, публіцистичну й наукову діяльність головно на „Літературно-Науковій Бібліотеці“ (заснованій 1889 р.), „Народі“, „Життю і Слові“, часописах і виданнях радикальної партії, окрасою котрих усе були його писання, так у третім періоді зосереджує він свою діяльність коло „Літературно-Наукового Вістника“, фактичним редактором котрого був від 1898 до 1906 р. включно, видань Наукового Товариства ім. Шевченка та серій „Видавничої Спілки“. Про його невмирущі заслуги коло „Літ.-Наук. Вістника“ та для двох згаданих товариств прийшло ся-б дуже багато писати; на щасте сей час трохи краще вже відомий молодій генерації. Кілька повістей, цілий ряд оригінальних і перекладених оповідань і віршів, довжезний ряд літературно-критичних студій про українську й чужу літературу, зокрема про нові появи на українськім книжнім ринку побіч прешрикрі праці над виправлюванням рукописей, над коректою і читанням непридатних до друку творів молодих адептів літератури — отсе дав Франко „Л. Н. Вістникови“ за мізерну платню, котра вистарчала хіба на те, щоб з голоду не згинути.

У серіях „Видавничої Спілки“ друкує ряд перекладів і оригінальних статей, редагує Кулішеві переклади з Шекспіра й таке инше, а головно видає тут ряд збірок своїх оповідань* і віршів,** мішаючи давні річи з новими. Чотири збірки оповідань вийшли в 1902 і 1903 р. коштом А. Хойнацького.*** З поетичного дорібку в третім періоді треба піднести три

* Полуїлка; Сім казок; Захарь Беркут; На долі природи; Місія. Чума. Казки і сатири; Малипулянтка; *Vox constrictor*; Батьківщина.

** Поєми, Коваль Бассім, *Semper tiro*, Панські жарти, Зівяле листе, Давид й нове, Вавилонські гвми й молитва, Із літ моєї молодости, Мойсей (друге виданне).

*** Добрий заробок, Панталаха, Малий Мирон, З бурлявих літ.

збірки коштовної Франкової лірики: Мій Ізмарагд (1898), Із днів журби (1900) й *Semper tiro* (1906). Зміст Ізмарагда — се ряд оповідань, притч, рефлексій і інших прояв чуття та фантазії, теми котрих черпані з різних джерел, своїх і чужих, східних і західних. Чисті перлини лірики дає збірка „Із днів журби“. Дві поеми „Іван Вишенський“ і „На святоюрській горі“ займають трохи не половину збірки; в першій змалював поет знаменито душевні переживання аскета Івана Вишенського. Збірка „*Semper tiro*“ (завжди учеником) се всесторонні питання і настрої в сильнім спокійнім і поважнім тоні. Тут його поезія немов кована з криці, сильна чуттєм і згармонізована своєю формою.

З 1905 р. маємо найвищий щабель у Франковій поетичній творчості — „Мойсея“, котрий може гідно стати побіч найкращих перлин всесвітньої літератури. Правда, поет не поборов ще тут свого внутрішнього болю, але мужність тону, що не опускала його в найприкрійших хвилях життя, рятує й тут артистичність суцільности поеми; все-ж-таки найкращі в ній такі річи, як прольог, притча про терен, сильно драматичний діяльог між Мойсеєм і Азазелем і т. д.

Українська діточа література не має нічого кращого над незрівняного, просто геніяльного „Лиса Микиту“, над „Пригоди Дон Кіхота“, над „Абу Каземові капці“, над збірку казок „Коли ще звірі говорили“.

Наукова діяльність.

На науковім полі дав Франко річи справжньої європейської наукової вартости; деякі його праці у виданнях Наукового Товариства ім. Шевченка мають найбільшу наукову вартість у виданнях товариства загалом і звернули на себе загальну увагу по виході з друку. Про них похвально відзивали ся або

з ними полемізували найвизначніші європейські славісти. Його короткі огляди історії української літератури, як напр. у російському словарі Брокгауза або у „Kwartalniku Historycznym“ — просто незрівняні. Такою самою прикметою відзначаєть ся огляд старої української літератури в „Нарисі історії української літератури“, викінчуванім уже в часі хороби, що від 1907 р. щораз більше руйнувала здоровле і душевний стан Франка.

З однаковим глибоким знаннем охоплював Франко українську літературу всіх періодів, а широкє знанне західно-європейських літератур дає йому змогу звязати українську літературу з літературами заходу чи сходу Європи й Византії. По зразкових студіях про „Чудо Климента в Корсуні“, про „Слово о Лазаревім воскресенні“, по нових знадібках до нашої старинної літописи та збірників маємо широко-закроєну студію про старохристиянський роман „Варлаам і Йоасаф“. Сюди належить і монументальне виданне апокрифів з українських рукописей, перша систематична збірка в цілій Славянщині, з неменше монументальними передмовами та введеньями в тексти апокрифів і їх літературу.

Що торкаєть ся середнього періоду, залюбки вертав до Івана Вишенського й дав велику основну студію про нього, відкрив літературну творчість Шумлянського, неоцінене відкриттє зробив з карнато-українським письменством, поодиноким проявам котрого присвятив ряд окремих статей. Може по Драгоманову одіичив незвичайне замилуванне до старої української драми та вірші, до української народньої пісні. На сїм полі повідкривав він цілі скарби, а розробляючи їх, втягав їх у свої огляди української літератури, вставляючи річи нераз великої вартости там, де передтим була пустка (напр. Слово про збуренне пекла. Наші коляди і т. д.). До сього відділу

треба віднести також його студію про український вертеп і пробу систематизації українських народніх пісень.

Переходячи до XIX стол., треба зазначити, що маємо цілий ряд літературно-критичних нарисів Франка про письменників або про поодинокі твори української літератури з сього віку; деколи ті нариси схоплені очима того сатирика, що лишив нам декілька високо артистичних сатур.

Франко видавав також Шевченка, Федьковича, зредагував два томи листів Драгоманова, написав спомини про Остапа Терлецького і т. д. Цінні його студії про „Перебендю“ й „Наймичку“ Шевченка, про „Стару Русь“, про „Молоду Україну“, про „Лукіяна Кобилицю“ і інші.

Головний орган Наукового Товариства ім. Шевченка „Записки“ завдячує в першій мірі Франковим працям, оглядам, заміткам і рецензіям своє голосне ім'я в європейських учених. Через довгий ряд літ не лишав він книжки „Записок“, аби не поділитися з ученим світом своєю новою роботою, новими поглядами, новими відкриттями, новим представленням річи.

А хто мав щастє слухати його пречудових викладів на львівських „Наукових курсах“, улажених „Товариством прихильників української літератури, науки і штуки“ в 1904 р. між 23 червня і 23 липня (Огляд української літератури від найдавніших часів до кінця XIX віка, 18 годин), хто чув його виклади про „Молоду Україну“, „Данте Аліг'єрі“ і хто хотів збагнути причину, чому ще сьогодні не маємо доброї історії української літератури, чому дослідни над історією української літератури й критика її так слабо розвинені або заступлені історією церкви, — хто мав нагоду бути на засіданнях фільольогічної секції Наукового Товариства ім. Шевченка, головою

котрої був він від початку її зорганізування, хто стрічав ся з ним по публичних бібліотеках, той міг тільки боліти, що на кафедрі української літератури у Львові не сидів др. Франко, котрий був би виробив ряд учеників і сам був би дістав можливість написати історію української літератури. Супроти того, що не задовольнено сій справедливости, були його приятелі безсилні, як безсилна сьогодні людина супроти війни.

При дослідях з історії літератури ставало Франкови в пригоді добре знання історії, бо й сам досліджував історію та писав історичні студії, а крім того глибоке знання українського фольклору й етнографії. Відоме його кількатомове прецінне видання галицько-українських приповідок.

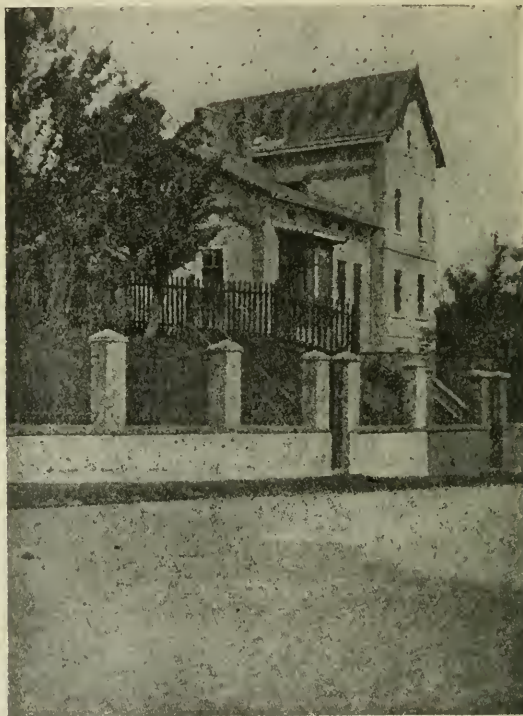
Ніколи не відмовляв ся він писати популярних розвідок (напр. Що таке поступ і т. д.) і оповідань, ряд котрих у першій мірі друкувала львівська „Просвіта“, та сама „Просвіта“, головний виділ котрої аж у 1908 р. предложив на загальних зборах товариства вибрати його почесним членом, що загальні збори прийняли з великим одушевленням.

* * *

Хто був свідком його тяжкої хвороби й бачив, як Франко не міг жити без роботи, як вічно снував нові пляни, задумував нові праці й видання, тому ставало дуже тяжко на серці, бачучи сього мученика, котрий у своїм життю міг мати вдоволення тільки з власної творчости й наглядних успіхів своєї безустанної праці — щораз сильнішого зросту українства в галицькій Україні. Він сам є символом сього розвитку галицьких Українців в останніх 40 літах.

Навіть у часі московської інвазії випустив він друком грубий том праць, писаних польською та німецькою мовами в pp. 1886—90 в укр. перекладі з своїми

поясненнями й додатками п. з. „В наймах у сусідів.“
Ся публіцистична діяльність Франка, що забрала йому
більше ніж половину цілого життя, що мала такий
величезний вплив на розвиток громадської думки, на

Франкова вілла у Львові при вул. Понійською ч. 4.

жаль найменше відома українській суспільности, бо
захована в сотках річників найріжнородніших часопис-
сей по бібліотеках. А сі праці Франка, думаємо, дали-б
пребагато молодим кандидатам на народніх трибунів.

Словом, у Франкови тратимо другого по Шевчен-
кови Генія, знаменитого українського новеліста, найви-
значійшого історика української літератури, невми-

рущого каміняря на шляху нашого політичного поступу в тісних взаєминах з заходом Європи, основника радикальної партії, що оживила ціле наше політичне життя, й одного з основників і ідеологів національно-демократичної партії.

В 1913 р. святкувала галицька Україна сороклітній ювілей літературної праці Франка: комітет молоді уладив академію в честь Франка, комітет старших під проводом проф. Ст. Томашівського зібрав до 30 тисяч корон ювілейного дару, що стало дуже в пригоді покійникови в часі московської інвазії, та видав збірник літературних і наукових творів своїх і чужих письменників для пошани Франка, а ще дещо довершити перешкодила війна.

На здоровлю занепадав Франко від кількох літ щораз більше, а минулої осені проявив ся занепад здоровля в такій мірі, що можна було бояти ся близької катастрофи. Під весну переніс ся знов до своєї віллі при вул. Понінського ч. 4. В останніх тижнях так уже ослаб, що не міг ходити, але сидів у кріслі або лежав. Помер у неділю, 28 мая, о 4 год. попол., не траючи до кінця свідомости. Похорон відбув ся в середу 31 мая.

Як за життя терпів безмірно, так і смерть заскочила його серед світової воєнної заверюхи. Та хоч маси тих, що зявили ся-б в иншій часі на його похороні, не могли зробити того, — над його домовиною сумує кожда українська душа, куди ні загнала-б її доля.

Ще не вмерла і не вмере!

(Закінчення прологу „Великі Роковини“ 1798—1898).

. . . Предивне диво!
Тайна поміж тайн страшних!
Се-ж Енеєві потомки!
Та що стало нині з них?
Ті, що перед сто літами,
Як згорів наш рідний дім,
Накивають йому пятами
Не задумались зовсім, —
Ті під материні крила
Знов згорнули ся в любові
І бажають в рідній хаті
Рай зготовити собі.
І дивіть, горять їх очі
Тим самим огнем святим,
Як горіли тої ночі,
Коли друг мій, побратим,
Коли славний, безталанний,
Щирий батько наш Богдан
У важкій годині скликав
Запорожців на майдан.
Тямлю ніч сю як сьогодні!
Вколо нас реве Дніпро
І клекоче Ненаситець,
Камяне гризе ребро.
А в степу напроти Січи
Се не хижая сова,
А кодацька ляцька кріпость
Свої кігті висува.

У Богдана ельози в оці,
Та огонь в душі, в словах.
„Згинем, браття, або в гору
Піднесем свободи стяг!
Згинуть, нам одна дорога,
Чи в кайданах, чи в війні;
Хто ненавидить кайдани,
Тому війни не страшні!
Чи послабли ваші сили?
Потушили ся шаблі?
Чи в серцях ви погасили
Дух лицарський взагалі?“
І гучнійше хвиль Дніпрових
Крик козацтва заревів:
„Або ляжем головами,
Або вибем ворогів!“
В жовтім світлі смолоскинів,
Що горіли серед нас,
У очах козацьких блисло
Десять тисяч іскор враз.
Гей, тих десять тисяч іскор,
То був, браття, той підпал.
Що підняв страшну пожежу
Аж по Буга й Сяну вал.
Гей, тих десять тисяч іскор,
То був, браття, той розмах,
Що історію України
Повернув на инший шлях.
Бачу, бачу тії іскри! . . .
Мовиш: мало їх? Невжеж?
Що? На тридцять мільйонів
Десять тисяч не знайдем?
Мовиш: де нам взять Богдана?
Тільки ти придатний будь
На святе, велике діло!
Загартуй думки і грудь!

До високого літання
Ненастанно пробуй крил,
А Богдан прийде як сума
Ваших змагань, ваших сил.
До великого моменту
Будь готовим кожний з вас, —
Кожний може стать Богданом,
Як настане слухний час.
Мовиш: нині інші війни.
Ну, то иншу зброю куй!
Ум гостри, насталою волю!
Лиш воюй, а не тоскуй!
Лиш бори ся, не міри ся,
Радше впадь, а сил не трать,
Гордо стій і не кори ся,
Хочь пропадь, але не зрадь!
Кожний думай, що на тобі
Міліонів стан стоїть,
Що за долю міліонів
Мусиш дати ти одвіт.
Кожний думай: тут, в тім місці
Де стою я у огни,
Важить ся тепер вся доля
Величезної війни.
Як подам ся, не достою,
Захитаю ся мов тїнь, —
Пропаде кривава праця
Многих, многих поколінь.
У таких думках держи ся
І дітей своїх ховай!
Коб лиш чистая пшениця, —
Буде паска й коровай.
Чи побіди довго ждати?
Ждати — довго! То й не жди-ж!
Нині вчи ся побіджати,
Завтра певно побідиш.

Таж не даром цвіт розцвив ся!
Чейже буде з цвіту плід.
Таж не даром пробудив ся
Український жвавий рід.
Таж не даром іскри грають
У очах тих молодих!
Чей нові мечі засяють
У правицях у твердих.
Довго нас недоля жерла,
Досї нас наруга жре;
Та ми крикнїм: Ще не вмерла.
Ще не вмерла і не вмре!

1898.

Іван Франко.

Смерть і похорон Івана Франка.

Останні хвили життя.

Родини Франка не було у Львові в останніх хвилях життя поета. Воєнна заверюха кинула її від нього далеко. Дружина нервово хора, один син Тарас, гімназійний учитель, служить поручником в австрійській армії, другий, Петро, студент техніки, четарем Українського Січового Війська, донька Анна виїхала ще перед війною до родини матери в Києві й перебуває тепер у Росії; найстаршого сина Андрія стратив Франко перед кількома літами.

Довший час перебував Франко в захисті для хорих Українського Січового Війська у Львові. В початку мая переніс ся з власної волі до своєї вілли на вул. Понінського, ч. 4, й жив надією на подужання, навіть збирав ся їхати до Криворівні, місця літнього спочинку в Карпатах. Та настала друга половина мая, вохка та студенійша від першої. Стало менше сонця. „От, бачите, сонце за хмарами, таки за густими хмарами. Що робити, треба ждати, але правда, що смерть не має терпеливості ждати“ — промовив він до д. М. Колодія, що ніс йому розраду в останніх хвилях життя, й легкий усміх показав ся на його лиці.

Від 20 д. мая сподівав ся її кожної днини. А хоч з кожним днем стан його здоровля був гірший, все-таки не тратив притомности. Мав хвилями дивні забаганки, знов доказував, що хвороба робила своє.

Про останній день життя Франка так оповідає д. М. Колодій в „Українським Слові“ (ч. 134, з дня 30 мая):

„Настав день 28 мая.

Не забуду сього дня. Сеї ночі снило ся мені, що я убирав ся в дамський чорний, викладаний ковнірець. Зараз рано подумав я про І. Франка. Але не мав рано часу його відвідати. Тож вибрав ся я пополудні.

Сонце легко показало ся, мовби хотіло за хвилю зайти за хмари.

Приходжу. Стукаю.

„Прошу!“

„Кланяю ся пану докторови“.

Хорий лежав на отомані, прикритий, подивив ся поважно — поволі — і по хвилі промовив:

„А! се ви“.

„Як пан доктор мають ся?“

„Ой, зле маю ся . . .“

„А нема на се ради?“

„Ей, я вже до лікарів не маю довіря . . .“

„Чи так уже пан доктор ослабли?“

„Знаєте, стягніть мене на землю, але поволі, може буде лекше“.

„Але-ж пощо мучити ся?“

„Не питайте, стягніть!“

Я обережно виповнив його волю. Він легко стогнав. У горлі в часі розмови чути було хропінне. За хвилю велів посадити себе на крісло. Сидів хвилю і промовив: „Знаєте, як то обдумано, „без рук“ ані, порушити ся, ані поправити ся. ой, який я нещасливий, якби так моя мама мене побачила . . .“

„Може пан доктор положать ся на отоману, чей лекше лежати, ніж сидіти“.

„Ще можу сидіти, але кажіть мені, чи я добре виглядаю нині?“

А був цілий жовто-зелений, білки в очах жовті. Приношу дзеркало. Він глядить. По хвилі промовив:

„Ви ще певно ніколи так здорово не брехали, як ось тепер“. Засміяв ся легко й по хвилі сказав: „Таки конаю. гей, кличте, кого можете, всіх, всіх, ба, всіх, але — кличте, хто є“.

Я приклякав паню, що його доглядала. Прийшла.

„Ей, я таки вмираю“.

Ще хвилю сидів. Потім сказав:

„Таки піду до ліжка“.

Ми його положили. Лежав хвилю. Потому сказав: „Я хочу встати. Посадіть мене на крісло“. Пані його посадила.

„Ей, я таки може не вмру, але (каже до мене) прийдіть нині до мене почувати, конче, добре?“

„Добре, пане доктор, але я маю час коло 8-ої“.

„Е, прийдіть скорше, бо я готов ще вмерти“.

В сій хвилі став синіти, завернув очима, відкрив і замкнув і ще раз відкрив, — хвилю дивив ся і замкнув . . . навіки.

Була година четверта пополудні.“

Під вражінням смерти Івана Франка.

На вістку про свіже горе української нації редакція „Українського Слова“ приготовила й видала надзвичайне число часописи, „хотячи тою сумною вісткою поділитися з найширшими кругами української суспільности“, бо-ж „дехто з далекої провінції схоче певно взяти участь у похоронах одного з найкращих синів України“. Число в чорних обвідках. Некрольоґ „Іван Франко“ розпочинається таким вступом:

„В безконечно жалібну симфонію, що несеться понад нашу землю, вплив ся вчора ще один пресумний звук.

Під гомін світової бурі, по кривавих трудах життя склонив голову на вічний сон — Іван Франко.

Навіть нині, — коли здавалось би, що ми замертвіли на біль — наспіла хвиля так глибоко відчутого жалю й такої безмежної туги, що можна здобути ся на розпучливий крик, та нема спромоги аналізувати мотивів, ні очеркнути розмірів болю . . .

Іван Франко не живе!

Не стало того, що пережив своє життя у панщинній, а вірній службі для народу, що як ніхто инший відчув і змалював долю народу-наймита, що за все зазнає від своїх горе мав силу та право сказати народові:

Якби ти знав, як я люблю тебе!

Як люблю невимовно!

Ти мій рід, ти дитина моя,

Ти вся честь моя й слава,

В тобі дух мій, майбуттє моє

І краса і держава.

Я-ж весь вік свій, весь труд тобі дав

У незломнім завзяттє,

Підеш ти у мандрівку століть

З мого духа печатю“.

Схарактеризувавши життя й діяльність покійника, вкінчило „Українське Слово“:

„Останні роки Франкового життя були великою болісною трагедією. Перетомлений, зломаний ходив поміж нами й водочив по землі свої зломані окривавлені орлині крила . . . Час московського наїзду пережив у Львові. Не відрік ся своєї землі . . .

У середу відведе його львівська громада на місце вічного спочинку.

Не пора й не місце — в годину, коли ще ладаном пахне — говорити про заслуги покійника.

Велику книгу прийшло ся-б писати, якби хто хотів докладнійше вглянути в многосторонню громадянську, політичну, публіцистичну, літературну й наукову діяльність Івана Франка.

Ми підемо у мандрівку століть з його духа печатю!⁴

На мурах міста Львова зявили ся плякати від українських товариств і інституцій, що сповіщали Українців про перерваніс нитки життя першого поміж ними. На плякаті Наукового Товариства імени Шевченка, що зайняло ся похороном свого найкращого дійсного члена, видіє трираменний хрест, а під ним отсей текст:

„Іван Франко, доктор філософії, доктор honoris causa харківського університету, член-кореспондент товариства *Narodopisná Společnost československá* в Празі, член-кореспондент товариства *Verein für oesterreichische Volkskunde* в Відні, довголітній директор фізіологічної секції, член багатьох наукових комісій і віділу Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові,* іменованій за наукові заслуги для товариства почесним членом, член численних інших українських товариств і культурних організацій, після звиш сороклітнього труду, положеного на піві рідного письменства з невмірущою славою для себе та свого народу, упокоїв ся в 60-ім році життя наслідком довгої й тяжкої недуги.

До участи в похоронах, які відбудуть ся з дому жалоби при вул. Понїнського, ч. 4, дня 31 с. м. в год. 5 пополудні, просить усіх своїх членів і почитателів Покійника — Віділ Наукового Товариства ім. Шевченка.

Львів, дня 29 мая 1916 року“.

Крім того віділ Наукового Товариства імени Шевченка повідомив про смерть Івана Франка Загальну Українську Раду у Відні, українське громадянство в більших містах Галичини, а саме в Дрогобичі, Коломиї, Перемишлі, Самборі, Сталиславові та Стрию, синів і війську й дальшу родину в Нагуєвичах, дрогобицького повіту, також Українців у Празі і ин. Рішено поробити заходи, щоб похоронити Франка на виднім місці Личаківського кладовища в мурованім гробі, по можности там, де поховано Маркіяна Шашкевича, Володимира Барвінського, Ярослава Кулачковського. Ухвалено зняти з покійника

* Також дійсний член Українського Наукового Товариства в Києві.

посмертну маску, а з виносу тіла, похоронного походу та похоронного обряду на кладовищі зняти фотографічні знімки.

Пополудні о 4 год. відбуло ся жалібне засідання головного відділу й наукових секцій Наукового Товариства ім. Шевченка. Засідання відкрив делегат відділу др. Василь Щурат посмертною згадкою, якої присутні вислухали стоячи.

Др. Василь Щурат промовив так:

„Привела нас на отсе спільне засідання подія сумна, може сумнійша від подій найприкрійших для нас в останніх часах війни. Всі ми довго були приготовані на неї, а все-таки вона потрясла нами болючо й болючо шарпнула наші нерви, притуплені вже нині. Се тільки доказ, що після великих ударів приймаємо удар ще більший . . .

Та може й се не безцільне.

У хвилі, коли судьба — потайки від нас — пише на новій карті історії народів свій рішинець про дальше існування їх, опікунчий дух України смертю найкращого з її синів неначе підчеркує суму духових зусиль, яка вже сама одна може стати за протест против евентуальностей, непожаданих для українського народу . . .

Смерть Івана Франка — се та риса, якою підчеркується не лиш довгий ряд позицій у духовім дорібку геніяльної одиниці, але й означається ся також ступінь енергії, який спроможна осягнути наша нація. Раз уже ранше він виявив ся в генієви закордонної України, в Шевченку, що удержав нашу націю над самим берегом пропасті, копаної для неї від першої хвилі ламання присяг. Та другий раз виявив ся він не менше блискучо в геніяльному синові австрійської України, у Франкови, що силою свого духа опанував не лиш свій близький рідний край, але й звязану з ним національно половину російського царства, випереджуючи в успіхах побідні армії центральних держав Європи. Що до життя наново покликав Шевченко, те в нерозривну цілість з'єднав аж Франко.

Мимохіть тут хочеть ся вірити, що між сорокліттем царського указу з 1876 р. яким Росія в себе вбивала Шевченкового духа, й сорокліттем Франкової творчости, в яким та сама Росія в австрійській Україні почала вбивати Франкового духа, є звязок неабиякого значіння. Стараючи ся після невіджаданої страти зрозуміти значінне того звязку, ми найкраще ночнемо оцінювати велике діло покійника, яке в сю хвилю всі вшануємо поклоном“.

Опісля розпочали ся наради над уладженням похорону, котрий рішив виділа уладити способом, найгіднішим пам'яті

великого покійника коштом товариства. Уладження похорону замовлено в міському похороннім заведенню „Concordia“. Вибрано депутацію, złożену з радників Олександра Барвінського й Сидора Громницького, якій поручено поробити потрібні заходи у справі похорону в управителя міста Львова, старости Грабовського, в справі місця на Дичаківськiм кладовищі, в справі несення тіла покійника визначніишими вулицями міста, вкінці в справі жалібної декорації тих вулиць на час похоронного походу. Радника Ол. Барвінського упрощено поробити заходи в Краєвій Шкільній Раді, щоб українська шкільна молодь узяла урядово участь у похороні. Українську академічну молодь упрощено зайняти ся удержуванням ладу на похороні.

Сьогож дня відбув Народній Комітет засідання, а його голова, др. Кость Левицький, виголосив перед денним порядком довну промову, присвячену пам'яті Франка, якої вислухали стоячи присутні члени. Рішено взяти корпоративну участь у похороні й закликати українську громаду до як найчисленнішої участі в нїм. Вкінці упрощено д-ра Костя Левицького яко голову начальних українських політичних організацій в галицькій Україні виголосити похоронну промову від цілого українського народу.

І по цілім українськiм Львові заляг невимовний сум. З українських товариств і інституцій стали повівати чорні хоругви. Книгарня Наукового Товариства ім. Шевченка в домі „Просвіти“, Ринок, ч. 10, уладила прегарну жалібну виставу творів покійника. На чорнім тлі виднів портрет покійника, його погрудде, портрети меншого формату, жалібні числа обох українських денників, а в низу видання його творів. Як багато, як багато їх!

Прибрало ся в жалобу чергове число „Діла“ з вівтірка дня 30 мая. Сумний денникарський обовязок почало „Діло“ словами:

„Ангел смерти злетів на українську землю, щоб замкнути очі на вічний сон найбільшому з сучасних синів України. Настало для нас велике свято суму. Він заснув вічним сном і ми готовимо ся віддати йому останню прислугу, зложити його тіло на вічний відпочинок.

Смерть людини, що прожила свій вік, є природним фактом, з яким мусяє мирити ся діти землі. Тим більше природним фактом являєть ся його смерть, бо-ж він умирав уже від ряду літ, змагаючи ся з непереможною недугою, від якої міг його визволити тільки ангел смерти.

І обходячи те наше велике свято суму, яке його ангел смерти приніс українській землі, ми не будемо ридати, тільки роздумуватимемо над його життям і ділами, над корисністю його життя для України, над величию та безсмертністю його діл, які будуть невичерпаним джерелом життєвих вартостей для грядущих і грядущих поколінь українського народу, — дякуючи долі, що дала Україні такого сина, повні вдячності для нього, що талант, який йому дала доля, вмів — хоч серед великих життєвих невзгод — виплекати на користь і славу України.“

Згадавши найважнійші дати з життя та творчости покійного, кінчило „Діло“:

„Ті духові вартости, які вніс Іван Франко в наше громадянське життя, в нашу літературу й науку, такі великі, що сміло можна назвати його найбільшим сином України свого часу й поставити побіч Шевченка та Драгоманова між найбільшими історичними постатями України.“

У своїм найблизшій (135) числі „Діло“ оповіло про зносини Франка з ним і попрощало в Франкови свого співробітника, котрий „від заснування „Діла“ аж до своєї смерти промовляв з його шпальт до нашого громадянства“. Свою думку про діяльність і значінне Франка для українського народу подало „Діло“ в 136 ч. з четверга, дня 1 червня. Ось що читаємо тут:

„Потрясаючими пригодами не було й не могло бути багате зверхнє життя Івана Франка, життя члена забутого народу, у віддаленій від усіх осередків світа провінції. Було здебільшого сіре, вбоге, на загал мало щасливе.

Багате було тільки внутрішнє життя Франка.

Яке багатство думок і почувань мерехтіло за чолом тої дивної людини! Все, чим небудь ні цікавив ся людський дух на протязі століть і тисячліть свого розвитку, все, чим жили й живуть народи та племена всіх частей світа, всі можливі області життя й думки — для всього того жеврів пристрасний інтерес у душі Франка. І то не була сама тільки контемплційна цікавість, що легко насичуєть ся й пересичуєть ся, а цікавість діяльна, невтомно, ненаситно діяльна. Старий Єгипет чи Асирія, Плятон чи Спиноза, Шекспірівська Англія чи архіновітня Австралія, Дантівські середні віки чи американський капіталізм, Верлен чи К. Ф. Маєр, парцеляція чи іпдемнізація, душа польських повстанців чи гуцульських опришків, Хмельницький чи діячі Великої Революції, византійська декаденція чи простота народньої поезії, Фавст Гете чи Чернець Шев-

ченка, денник чи науковий журнал, філософія чи строга філософія, і — хто в силі бодай приблизно перерахувати ті області життя цілого людства, на які злітав невсинуций дух Франка, в які він вдирив ся, які він паново в собі переживав!

Переживав у собі і — запрошував інших разом переживати.

Непаситна цікавість до всього людського, в усіх часах і землях, — се одна з духових підойм Франка. Другою була невтомна роботящість.

Нема в історії нашого народу прикладу подібної роботящости, як Франка. Та й історія людства знає тільки дуже небагато подібних прикладів. То була праця як зміст життя, праця як звичайний насущний хліб, праця як непоборний, в крові й кости вселений інстинкт.

Дивний самітник! У суспільности, де так мало духових інтересів, — такий усе спрагнений пізнати старе й нове. В країні, де так мало духово працюють ся, такий безутомний духовий робітник! У провінції, де передчасний нахил до сибаритизму, при цілім її вбожестві, затолочує навіть гарні духові почини й таланти, — такий тугий, упертий трудивник!

Інстинкт праці так всевладно володів істотою Франка, так безвідклично бив ся в усіх нервах його, в усіх кутках його мозку, що не сничила його навіть страшна недуга. Далі працював безупинно ослаблений мозок, далі дріжала рука письменською гарячкою...

Франко на університетській кафедрі — яке могутнє джерело духових інтересів било ся-б було поколінням нашої молодіжи! І який світлив би непереможний приклад праці! Який великий скорб не припав на долю нашій молодіжи й нашому народови!

Відчуває тепер і відчуватиме довго недостачу сього героя праці й апостола науки на становищі учителя й виховувача університетської молодіжи ціла наша суспільність..“

У власній хаті.

Фейлстон д-ра Михайла Лозинського в сім самім числі „Діла“ п. з. „У Івана Франка“ веде нас до власної хати Франка (такої не довело ся Шевченкови „вблагати в Бога“). В найгарнійшій комнаті своєї віллі дожидав покійник того часу, коли сира земля засипле його тліїні останки.

„Лежить в найгарнійшій комнаті своєї віллі, що тоне серед маєвої зелені, купаючи ся в промінях сонця. Як він любив її, ту свою хату, — любовю селянської душі, що хоче мати бодай кусник власної землі, любовю, висисаною з покоління в покоління з матірним молоком. Тепер лежить як справжній господар у своїй хаті.

Спить спокійно. Від вісьмох літ се перший спокійний сон. Перший і останній. На лиці, яке безпосередньо по смерти носило ще сліди болю, спокій і погідність вічного сну.

В головах прегарний портрет роботи Панкевича. Іван Франко в силі віку за письменським столом. Гарне лице поета неначе дивить ся з стіни на себе самого в домовині та на все, що діється ся кругом.

Лежить серед цвітів. Цвіти на нім у домовині, цвіти кругом домовини, вінки цвітів наповняють комнату. Стільки цвітів! Здасть ся, за ціле життя не мав він стільки цвітів, що матиме нині, в останній день свого земного побуту.

Бо не тільки не був встелений цвітами його життєвий шлях, але не було цвітів і в його щоденім життю. Проста та скромна була обстановка його щоденного життя, така проста й така скромна, що святе дріжжанне проймало на думку про те, яка велика, яка багата красою мусить бути та душа, що серед такої обстанови такими скарбами, такими цвітами сипала кругом.

Так лежить серед цвітів, а до нього приходять люде. Кого нині тільки не буде в нього?

Прийдуть діти, що читали його „Лиса Микиту“, його „Дон Кіхота“, його „Абу Касимові капці“, його оповідання з часу „Коли ще звірі говорили“.

Прийдуть селяне, яким відкривали очі його газети й брошури, які заслухували ся в його словах на вічах і зборах, які, маючи його за приклад, готові були на всякі переслідування в ім'я ліпшої будуччини.

Прийде шкільна молодіж, що вчитуєть ся в його твори як в евангеліє, навчаєть ся з них любити красу й добро, правду та справедливість, волю й рівність, працювати для добра свого народу й усіх синів матери-землі та пе з них як з вічного джерела життя.

Прийдуть поважні мужі, молодші та старші, мужі громадянської праці, — й ті, що виростали в сонці його творчости, від нього вчили ся, як жити та працювати, й ті, що розходили ся з ним у поглядах про основи суспільности й суспільної праці, — прийдуть одні й другі зложити глибокий поклін

його земним останкам, його великому духови, його безсмертним заслугам, всьому тому, що в його життю вічне, невмируще для народу й людськості.

Прийдуть мужі науки зложити честь і шану одному з найбільших опоміж своєї братії, що нестертими буквами записав своє ім'я на таблицях історії змагань людського духа до правди, до досконалості.

Всі вони прийдуть, — де-б не були в сей день. Не тільки ті, що мають щастє проводити його на місце вічного сну. З усіх сторін, з цілої української землі, з цілого культурного світа линуть думкою до нього всі ті, що знади його як великого сина України.

А він лежить серед цвітів і приймає їх, своїх гостей. Він — мужицька дитина з села галицької України — немов каже: Ось до яких вершин може підняти ся український народ, народ бідних селянських мас, — ось яке сильне непереможне в нього змаганє до світла!

Так лежить він серед цвітів у найгарнійшій комнаті своєї віллі в останній день свого земного побуту. Лежить багатий і могутній. Багатий, бо зоставив своему народови безцінні скарби, які ніколи не „вмиоїдуть“. Могутній, бо царєє та царюватиме над душами грядущих і грядущих поколінь.“

Поза Львовом.

Сумна вістка про смерть найбільшого сучасного письменника відбила ся дуже сильним відгомонам по всій українській землі та в усіх українських серцях, до яких дістала ся. В більших містах галицької України появили ся посмертні оповістки. Так напр. у Станиславові розліплено дня 11 мая таку оповістку:

„Товариства „Хлопська Рада“ й „Повітова Січ“ у Станиславові повідомляють українську громаду про смерть д-ра Івана Франка, поета, мужа науки, піоніра свободи й поступу і т. д. Похорони відбувають ся нині у Львові. Земля Тобі пером, Великий Учителю!“

У Відні відбула Загальна Українська Рада дня 30 мая жалібноє засіданє під проводом заступника президента Миколи Василька. Д. Ярослав Весоловський присвятив покійному посмертну згадку. Рада постановила переслати заяви спочування синам покійника й Науковому Товариству ім. Шевченка, взяти участь у похороні через своїх відпоручників:

през. д-ра Костя Левицького, Миколу Ганкевича й д-ра Кирила Трильовського та домовині вінок з написю: „Найбільшому синові України“. Кондоленційна телеграма Ради така: „Останній поклін Твоїм тлінним останкам, невтомній камінярю поступу й волі України. Чому лишаєш нас саме тоді, коли прийшла пора з молотом у руках лупати скелю, щоб правда прийшла бодай по наших кістках.“ Далше постановлено уладити у Відні академію в честь Франка й дати почин до поставлення поетови памятника від усього українського народу.

Президія Союзу визволення України упростила телеграфічно д-ра Івана Крипякевича положити на домовину Франка терновий вінок від Союзу з написю: „Твоє життє було устелене тернами, але Ти радість всім давав“, а до Наукового Товариства ім. Шевченка вислала кондоленційну телеграму такого змісту: „Президія Союзу визволення України має честь з приводу смерті Івана Франка переслати на руки Наукового Товариства ім. Шевченка вислови найглибшого болю, який переймає серця всіх російських Українців. — Маріян Меленевський, Андрій Жук.“ Крім того повідомив Союз про смерть Івана Франка телеграфічно: професора університету в Софії Івана Шишманова, професора Арборе в Букарешті, редакцію „Україні“ в Будапешті, І. Б. в Празі, редакцію журналу „Revue Ukrainienne“ в Льозанні з прошеннєм подати вістку на російську Україну, а далі централю Союзу в Берліні й полонених Українців у деяких таборах Австро-Угорщини й Німеччини.

Голова галицько-української соціально-демократичної партії Володимир Темницький висловив отсе спочування іменем партії: „З приводу смерті Івана Франка, першого сівача соціалістичної думки серед галицьких Українців, невтомного борця за ідеї свободи й рівности, партійна управа української соціальної демократії пересплає на руки Наукового Товариства ім. Шевченка своє найсердечніше спочуттє. — Володимир Темницький.“

Крім того вислали з Відня кондоленційні телеграми такі особи або організації: проф. С. Рудницький, тов. Січ, дійсним і почесним членом котрого був Франко, проф. С. Томашівський, Український Жіночий Комітет помочи для ранених і учительський збір української учительської семінарії.

Болюче вразила сумна вістка й серця українських емігрантів по таборових бараках, хоч, як здавало ся, завяпули вже ті серця від туги за рідним краєм і обкипіли кровю від гіркої педолі на чужині. У Гінді під вражіннєм сумної телеграми шкільний обіжник пішов 30 мая поміж учительський

збір. І оповіли учителі й учительки приступно дівчорі, хто був Франко. А діти понесли по бараках вістку: „Франко не живе!“ Потім відбула ся жалібна учительська конференція, на якій директор школи д. Володимир Кабаровський промовив до зібраного вчителства й закликав його до тим інтенсивнішої праці. З черги подала характеристику Франка відома письменниця Катря Гриневичева. На другий день відбула ся заупокійна служба божа, а ввечері були виклади, здебільша під відкритим небом; промовляли про значіння Франка для України: пані Гриневичева та Стахова, дд. Коваль і Стахів. На сходинах інтелігенції Імідський Іїночий Комітет дав почин до збірки гроша в таборі на стипендію ім. Івана Франка. Кондоленційні телеграми вислали з Імідду: виселенці-Українці, дирекція народної школи, українське учительство, 3000 шкільної дівчорі, український Іїночий Комітет, др. Ілярій і Ольга Бачинські та Катря Гриневичева (Геніальному учителеви й мистцеві шлю слезні спомини).

Виселенці в таборі Хоцень помянули память Франка відправою богослуження й панахиди тиждень пізнійше дня 6 червня. Парох о. Іван Алискевич виголосив по відправі посмертну згадку про Франка й до глибини зворушив нею народ. У сім святі взяла участь шкільна дівчора й учительський збір місцевої української школи. Від української оселі у Вольц-сберзі вислали кондоленційні телеграми: місцевий Запомоговий Комітет, учительський збір української народної школи й виділа читальні.

Від українських емігрантів по таборах переходимо до иншого відділу нещасливих Українців, витвореного военними подіями. Й вони живуть по бараках, але може ще більше невиносно мученицьким життєм і ждуть нетерпеливо кінця війни, часу можности покинення мертвих городів. І вони безталанні за себе й за своїх, віддалених сотки миль, сповили ся тяжким сумом на вістку про смерть найбільшого діяча соборної України. З поодиноких таборів вислали до Львова такі кондоленційні телеграми:

Будапешт. Ми російські полонені Українці й Євреї висловлюємо глибокий душевний біль по смерті великого українського поета й борця за кращу долю українського народу. Такий великий геній, яким був Іван Франко, дорогий не тільки українському народови, але всім людям, котрі, без ріжниць національностей, змагають до світлого кращого життя робочих мас. Деякі з нас читали твори сього великого письмен-

менника-реаліста, особливо сильне вражіння великує маленька книжечка в московській мові „Къ свѣту“.

Вецляр. Глибоко зворушені, пересилаємо вислови найщирішої подяки й найвищої почеси для пам'яті великого покійника. Український просвітний Виділ Союзу визволення України в Вецлярі.

Візенбург. Спочуваємо з горем цілої України та долучуємо над могилою геніяльного сина галицької України наш щирій жаль до загального смутку. — Полонені офіцери.

Голешів, 1 червня 1916. Родині великого нашого поета Івана Франка — полонені Українці з російської України.

Сумом оточили ся наші серця, журбою наповнилися груди, коли лиш довідали ся, що наш велетень др. Ів. Франко склепив на віки очі. Клонимось перед такою великою труною!

Зальцведель. Просвітний Виділ й усі українські організації табору в Зальцведель, схвилювані поражаючою вістю про смерть поета, прилучують ся до народньої жалоби та просять висловити родині своє глибоке спочуття.

Раштат. Глибоким сумом сповила наші серця звістка про смерть того, що виховав нас своєю вольною думкою. Ми втратили вчителя, борця, провідника! Нехай його думки ведуть нас і наш народ до дальшої боротьби за волю, зоря якої засіяла саме над нашим захмареним виднокругом! Просвітна Комісія табору полонених у Раштаті.

— Громада Українців полонених у Раштаті сповиваєть ся жалобою ізза звістки, що помер великий борець за будучину України. Все, що мав у життю, дав він для ідеї, він горів, блискав, терпів у боротьбі за неї!

— Національні, культурні й господарські стоваришення українських полонених у Раштаті прилучають ся з полону до невимовної жалоби ізза смерти Франка, незабутнього борця за волю й щастя України.

— Полонені Українці-офіцери в Раштаті висловлюють свій глибокий біль по втраті великого поета, горожанина й виховувача, котрий протягом десятиліть вів український народ до волі й культури.

— Полонені учителі Українці в Раштаті й редакція української часописи для полонених „Розсвіт“ висловлюють свій біль ізза смерти великого каміння, який своїм генієм поклав могутні основи розвитку української журналістики й культури.

Фрайштадт. Полонені Українці табору у Фрайштадті висловлюють безмірний жаль з приводу смерті нашого найбільшого сучасного поета й земляка Івана Франка. Просимо передати найщиріше спочуття родині великого покійника.

— Просвітний Виділ Союзу визволення України висловлює спочуття з приводу смерті найбільшого із сучасних українського поета, ученого, громадянина. Вічна пам'ять великому покійникови.

Незмірно тяжше дістати ся таким висловам спочування австро-угорських Українців, що томлять ся по азійській Росії, а хочби й європейській. Поки-що прийшла кондоленція від примусових гостей у російських Українців, а саме з Ромнів, полтавської губернії:

„І до невольників-Українців дійшла сумна вість про смерть великого сина України, Івана Франка. Невимовним горем прибиті, прощають його в останні Українці-невольники та кривавими сльозами зрошують свіжу могилу“.

Від обох категорій жертв теперішньої війни несемо ся думкою до предмету, за який між иншим кипів завзятий бій, а далше до учасників бою. Що торкасть ся українських земель, зайнятих військами центральних держав, з Волині надійшли такі вислови спочування від тамошнього населення та представників Українського Січового Війська:

Володимир Волинський. Нема його вже між нами! Одначе огненне його слово просвітить згодом наш пригноблений народ і дасть змогу визнати, яких батьків і чиї ми діти! Шкільний Комітет у Володимирі Волинськїм.

— Великий і невимовний жаль висловлюємо по причині смерті нашого незабутнього поета та вчителя всього українського народу. Ми, Українці Волині, зокрема складаємо велику пошану останкам нашого найвизначнішого патріота вчителя, поета й горожанина, котрий з найбільшою силою і яскравістю свого могутнього таланту зосереджував у собі всі скарби, жаль, сум, кривду, ненависть до ворогів і разом світаду надію та віщування кращої будуччини дорогого нам рідного краю! Від Українців Волині нашому дорогому й незабутньому землякови вічна пам'ять! Українці Волині.

— Зворушені до глибини серця вісткою, що не стало між живими нашого дорогого вчителя, творця камінярів, котрий указав шлях борцям для добра та слави України, яким і сам ішов до кінця свого життя, висловлюємо глибокий жаль і спочуття. Комісаріят У. С. С. у Володимирі Волинськїм. Четарь М. Сасвич з товаришами.

Ковель, 31 мая 1916. Волиська земля, що святкує першу весну нового кращого та свободнішого життя, з глибокою пошаною віддає свій поклін памяти найбільшого каміняря українського відродження. — За волиські станиці: Дмитро Вітовський, сотник Українського Січового Війська.

Не тільки волиські відпоручники нашої національної армії склонили свої голови перед памятю того, на шлях котрого вступили вони, але й усе Українське Січове Військо загалом. Отаман Гриць Коссак „склонив свою голову перед обличчям маєстату д-ра Івана Франка, найбільшого борця за волю України“.

Українське Січове Стрілецтво в полі, повідомлене командою збірної станиці У. С. В. у Львові про смерть Івана Франка, прислало на її руки отсю депешу для стрілецького четаря Петра Франка, сина помершого: „Глибоко тронутий вістю про смерть нашого дорогого поета й творця, який у наших серцях збудив величній і безсмертній ідеали й одушевив нас до боротьби за святі цілі, пересилає І полк Українських Січових Стрільців, у вірнім відданню та найбільшій вдячності для незабутнього мистця, найщиріше та найглибше спочуттє“.

І згадана львівська збірна станиця з своїм командантом д-ром Михайлом Волошином „склонила прапори на знак тяжкої жалоби по втраті вождя камінярів на шляху до волі та свободи України, великого поета Івана Франка“ та переслала Науковому Товариству ім. Шевченка „слова жалібного почування“.

Висловили „свій безмірний жаль“ і „заплакали з цілим народом над свіжою могилою найбільшого сучасного Українця Івана Франка“ офіцери й однорічні добровольці-Українці 24 полку піхоти. І Українцям-офіцерам 95 полку піхоти „великий і глибокий біль принесла вістка, що вже не будитиме й не чаруватиме України ніяке свіже, нове слово Івана Франка“.

Наскільки дозволяло незвичайно утруднене теперішньою війною подавання вісток, широким сумним відгомонам відбила ся вістка про смерть Франка також по всій російській Україні. Київський „Український Клюб“ присвятив памяти поета надзвичайне зібрання. Вислано телеграми з висловом спочування українським організаціям і своякам Франка, котрі проживають у Росії, вислано також телеграму харківському університетови, почесним доктором котрого був Франко.

Від столиці всеї України вертаємо до столиці західних українських земель, аби представити, як віддали вони останню прислугу свому безсмертному синові.

Остання прислуга.

Був ясний, соняшний день, останній чудового місяця маю. „Гарний день дала мати-природа на останню землю видрівку своєму великому синові, який звеличав її красу в безсмертних піснях“ — читаємо в „Ділі“. „Немовби саме небо хотіло відплатити йому (Франкові) за всі хмари й бурі, що перелітали над його життям від коліски до самої домовини“ — писало „Українське Слово“.

Уже зараз з полудня почали напливати перед дім жалоби величезні маси народу, українська молодь усіх львівських шкіл, українські організації й товариства міста Львова, Українське Січове Військо, словом увесь український Львів прийшов віддати Франкові останню прислугу. Несподівано багато людей приїхало з провінції, хоч се були тільки делегати, бо вислати масові депутації не можливо у воєнний час. А скільки було-б їх, якби так могла була приїхати вся інтелігенція з галицької й буковинської України, всі селянські маси, якби могла вислати своїх делегатів російська Україна! Та не зважаючи на воєнний час, можна сміло сказати, що такого похорону давно не бачила столиця австрійської України. Була се величчя національна маїфестація, гідна імені великого покійника.

Воєнна хуртовина завинила, що від міських одягів відбивала тільки Гучулка-дівчина з Криворівні коло Жабя, куди звичайно заїздив номерний на літній побут. Вона несла вінець „від приятелів з Криворівні“.

В тім часі, як вулицю Поніпського залягли непроглядні маси народу („Діло“ подас 10.000), в тихім дімку, що потонув серед зелені, лежали тліні останки Франка, над котрими відправив панахиду о. Гургіла о 5 год. пополудні. Співав хор львівських українських товариств під управою композитора д. Василя Барвінського. По панахиді стали виносити домовину Українські Січові Стрільці. „Була якась дивна хвилинка надземського настрою, читаємо в „Українськім Слові“. З віддалі долітали розвієні звуки оркестри, у Франковім саді щebetала якась заблукана птаха.“ Мужеський хор Бояна став співати прекрасне „Тихий вітер повіє“ Вербицького.

Промова президента Загальної Української Ради.

По зложенню домовини на похоронний віз з підвищеного місця перед віллею Франка попрощав др. Кость Левицький Франка під українських організацій Австро-Угорщини в імені цілого українського народу. Він промовив:

Винос доживити.

„Сумна Громадо! Клонили свої голови перед новою домовиною, в якій криють ся тліїні останки великого народнього діяча, смілого борця за українську справу, що перейшов тернисту далеку дорогу та ізнеміг ся в дорозі. Непереможна недуга жорстоко зломил організм великого духа, яким був Іван Франко. Поляг перший камінь сїмдесятих років минулого столїття, котрий з невеликим гуртком своїх товаришів молотом поступу, культури й науки став пробивати тверду скеля, що стояла у дорозі та здержувала відродження українського народу. Стояв на переді непохитно й завзято; ні голод, ні холод, ні душна спека не здержали його. Він перебув у тяжкій праці поверх сорока літ, аби своїм молотом пробити ся до сонця правди й волі. Тим молотом був великий дар божий: талант народнього генія.

Поет, белетрист, критик, історик, драматург, популяризатор, журналіст і муж великої науки та широкої народньої діяльності — такої всесторонньої, що справді небагато таких рідких прикладів знайдець ся в історії людської культури. Від молодого соціаліста-революціонера та політично-соціального в'язня, осудженого спершу і своїми, — зачалась його дорога. Незражений першими невдачами в тяжкій боротьбі, іде вперед до народньої роботи й тут великий його дух приступом пробивав всякі перешкоди. Розмах широкого таланту не вяжуть ся рамами партійної діяльності. Він стає всюди до визначної праці в українським таборі, де тільки робить ся добре діло для піднесення українського народу: на полі просвітнім, економічним, політичним і науковим; добуває собі значінне ученого, стає дійсним членом Наукового Товариства ім. Шевченка, членом академії наук, та вибиваєть ся як світоч новочасного українського письменства у своїх і перед лицем культурного світа інших народів. Про нього можна сміло сказати, що не закопав свого таланту, але розвинув його так широко й далеко, що заблестів ясною зіркою над українською землею.

Іван Франко добув собі місце першого поета галицької України та став у ряді передових мужів соборної України.

Сей велет українського письменства вмирає неолаканий своїми — на самоті, бо люта воєнна хуртовина роздерла на боки його найближшу родину. Зате прощає його нині весь український народ, українське громадянство, виражаючи його в далеку дорогу — на вічний супочинок! А сею сердечною сльозою усього українського народу с вдяка грядущих поколінь за невмирущі перли-смагади українського письменства, плоди його незрівняної духової творчости, які він

полишив своему народови в спадщині! Ся спадщина — се великий народній скарб, а на сторожі його стане безсмертне імя Івана Франка!

Невсипуща праця, ідейне завзяте й тяжка боротьба — отсе трильогія його життя. Отсе його суспільний заповіт для грядущих поколінь українського народу, що має провадити народ до воскресення України! Нині його дух відзиваєть ся до нас: сим знаменем побідиш, народе!

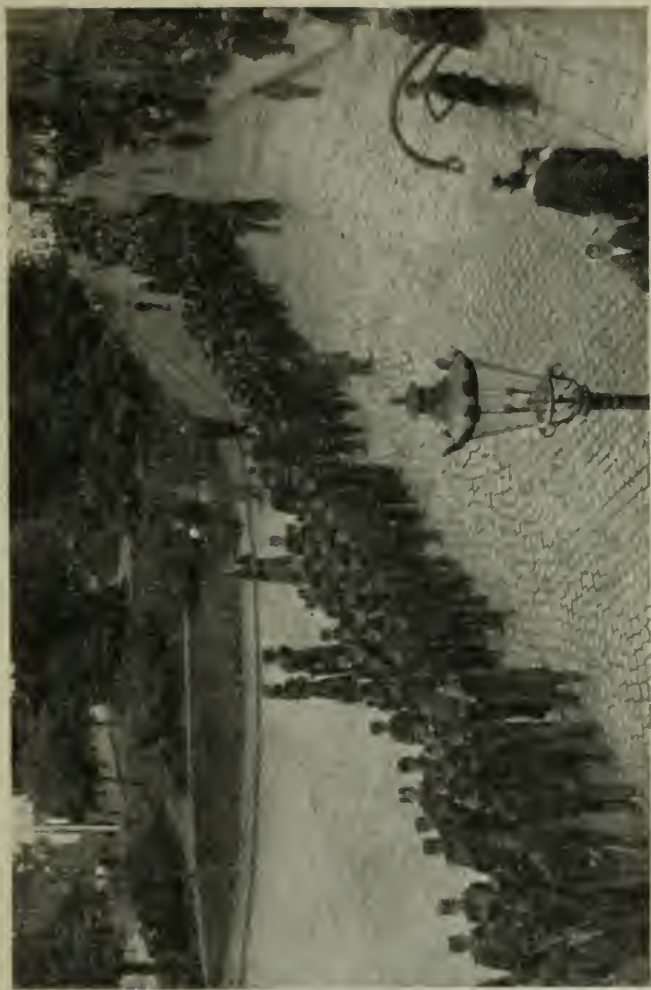
Він поляг, передовий лицарь, за волю, славу й честь українського народу, не дїждавши ся здійснення ідеї вольної України, але вірив непохитно, що Україна вибеть ся на волю до самостійного життя, викликаючи своїм пророчим духом, що приходить пора велика та нам не пора Москалеви й Ляхови служити, а час зажити своїм життям для добра всього українського народу! Се політичне гасло сучасного времени. Нехай за сим гаслом ідуть дальше ряди національних робітників, борців у завзятій боротьбі й коли пробють скелю супротивностей і супостатів та піднесуть у гору непорочний стяг вольної України, помянуть вони все вдячно память першого піонера визволення України — Івана Франка від рода в род!

Вічна йому память!“

Похоронний похід.

По промові д-ра Костя Левицького понесли ся звуки пресумного „Святий Боже“ й похід рушив $\frac{1}{2}$ 6 год. з місяця. Зачинали його наймолодші сини України, молоденькі пластуни львівського Сокола III, котрі своїм бадьорим виглядом одушевляли на пам'ятнім здвизі 1914 р. не лиш українську, але й чужу публику. Тепер вони були сумні й похилили свій прапор на плече. За ними йшла молодь української гімназії головного закладу й філії, несучи вінок з живих квіт.в. Поруч шкільної молодіжи йшли її учителі. За хлопцями-гімназистами посипав ся довгий ряд дівчат. Се були дівочі школи Українського педагогічного Товариства; за ними українська жіноча гімназія СС. Василіянок. Дівчата виступили з вінками та прапорами.

Потім несли поодинокі вінки: перший від секцій Наукового Товариства ім. Шевченка з написю „Оздоби української науки“, другий від редакції „Українського Слова“, далі „від приятелів з Криворівні“, від „Дністровиків“, від „Карпатії“, від молодіжи й від „Культурної Ради“. Тепер надійшли Соколи в уніформах з терновим вінком і прапором, на котрім повівала чорно-жалібна лента з написю „Борцєви за волю України.“ За четою Соколів показав ся хрест і ридван, обві-

Шкілля молодь з гімназистами на переді.

Бирни.

шаний вінками, з котрих повівали різнородні ленти. Багато вінків уміщено на окремій похоронній возі, а тільки найгарнійші прикрашували віз з домовиною.

Крім згаданих були ще вінки: від родини, редакції „Діла“ з написю „Великому поетови, своєму співробітникови“, „Народнього Комітету“, тов. „Січ“, „Української Громади“, від „Союза визволення України“, радника К. Бандрівського, тов. „Сільський Господарь“, родин Драгоманова, Шиншманова й Труша, тов. „Відродження“, від Українців Волині й Холмщини з написю „Співцєви визволення“, „Свободи“, українського студентства, „Української Весіди“, від віділу Наукового Товариства ім. Шевченка з написю „Найзаслуженійшому почесному членови“, „Учительській Громади“, „вдячної молоді Драгоманівської організації“ з написю „Мойсеєви українського народу“, У. С. С., „Народньої Торговлі“, учениць української жіночої гімназії (Невтомному Каміняреви), від І полку У. С. В. срібний з написю „Великому Каміняреви — »Ми лозимо скаду.« (делєгація прибула з поля бою та складала ся з сотника Носковського й четаря Навроцького), „Жіночої Громади“ (Оборонцєви поневоленої жінки), „Українського Січового Союзу“ з написю „Співакови Самостійної України“, учениць шкіл У. пед. Тов. з написю „Великому учителеви свого народу“, дружини українського театру, від дд. Володимира й Олєни Гнатюків, учеників української гімназії (Взорови витривалости та праці) й від „Просвіти“. Багато вінків і букетів занесено просто на кладовище. Замість вінка на могилу Франка зложила перемиська українська гімназія яко першу рату 86.22 К на українські школи Волині, а Український Жіночий Комітет у Відні 50 К на закупу творів Франка для воїків у полі. Полонені Українці з Фрайштадту замовили телеграфічно терновий вінок з синьо-жовтими лентами, але телеграма прийшла так пізно, що не можна було вволити їх волі.

За ридваном ішли Українські Січові Стрільці, до чого закликала команда, бо „в особі Івана Франка зійшов до гробу батько наших самостійницьких змагань, що найшли блискучий вислів в організації осібногo Українського Січового Війська. Коли покійник не зміг сам посвятити своїх сил для новітнього Запорожа, дав йому свого сина Петра. Тим то відчуло Українське Стрільцтво глибоко втрату свого духового провідника та склонило прапори перед його безсмертним духом.“ За Українським Січовим Військом ішли хори, а далі один одинокий священик, завдяки участі котрого вдало ся радникови Олександрови Барвінському висидати в Швільній краєвої Радн

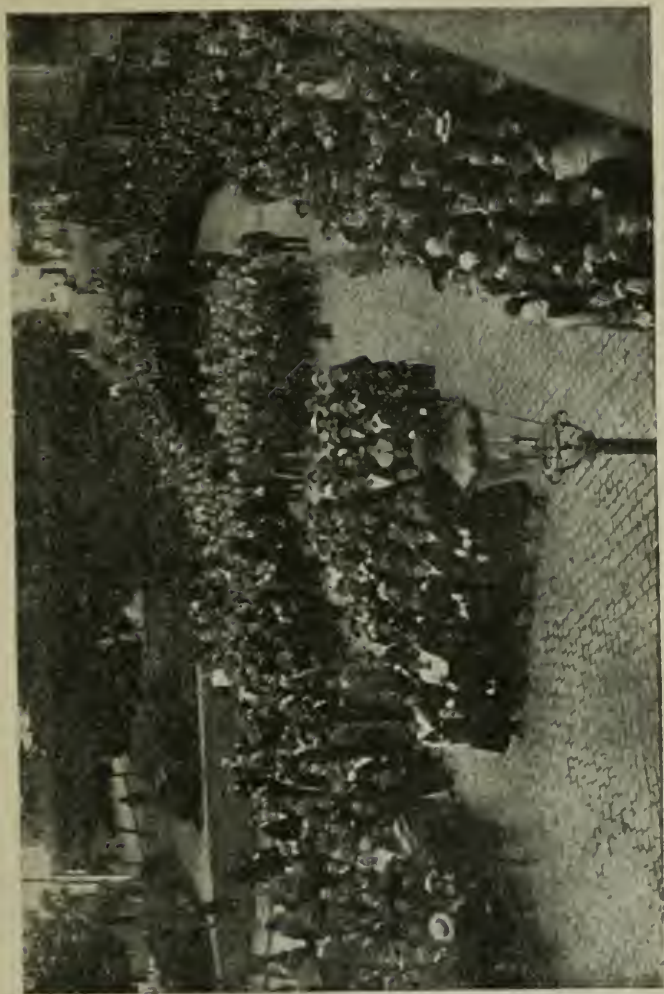
дозвіл на участь української шкільної молоді в похороні. За о. Гургулою посував ся поважно похоронний віз, запряжений чеввернею, а на ній у гарній металевій труні скрили ся тайні останки другого по Шевченкові українського Генія.

Побіч похоронного возу удержували порядок українські гімназійні ученики (з провінції приїхала також на похорон молодіж української гімназії в Перемишлі). За домовиною йшов один син Петро, четарь У. С. В., брат повійного-селянин і радник Кароль Бандрівський, котрий опікував ся Франком у часі недуги. Далі йшла репрезентація Загальної Української Ради: др. Кость Левицький, др. Кирило Трильовський і Микола Ганкевич, члени віділу й наукових секцій Наукового Товариства ім. Шевченка, дд. Труш і Трушева (донька Драгоманова), редакції українських часописей, послы, загалом уся українська інтелігенція, все українське населення, котре могло взяти участь у сумнім обряді.

Між непроглядними масами місцевої інтелігенції були й делегати з провінції. На перше місце треба поставити делегатию (дд. Юліян Дроздовський, Володимир Крисько й Василь Ратальський) української громади в Дрогобичі, котра жертвувала 1000 К на школу ім. Франка, яка має повстати в осени, і 300 К на памятник Франка. Українську гімназію у Станиславові й тамошні українські інституції репрезентував директор сеї гімназії др. Микола Сабат (особисто зложив заяву глибокого спочування по причині смерти Франка Наук. Тов. ім. Шевченка) з чотирма професорами. З Самбора зявило ся 3 делегатів, з Перемишля 2, з Коломиї 1, з Стрия 1, з Яворова 2.

Між учасниками похорону йшли також колишні польські приятелі покійного, редактор „Kurjer-a Lwowsk-ogo“ Болеслав Вислоух, поет Ян Каспровіч, посол Ян Стапінський, др. Бігель-айзен, дир. Тот, д. Полонєцькі й інші.

Похід йшов — щира подяка належить ся за се військовому командантови міста, Рімлеви — головними вулицями міста: св. Софії, Зиблікевича, св. Миколая, Академічною, площею Галицькою та Бернадинською, вул. Панською й Пекарською на Личаківське кладовище. Хори сповняли щиро свій обовязок. Під університетом відспівали в поході „Со святими“ на добре відому нашому народови арію „Ви жертвою впали“. Доходила 8 година, коли похоронний похід став в брамі кладовища. Домовину взяли У. С. Стрільці й занесли на плечах на місце призначення. Зложено її тимчасово в готовій гробниці, заки вимуруєть ся окрему гробницю для Івана Франка.

Хорн.

Промова представника українських культурних товариств.

По відправі похоронного обряду забрав слово проф. др. Олександр Колесса, щоб попрощати покійного від українських культурних товариств. Весілля говорив:

Стоїмо в великих днях над могилою, до якої не заросте народня стежка.

Не можуть поєлонити ся нині сій могилі ті, що відділені нині огненним кордоном, гуртують ся коло великої могили над Дніпром.

З тим глибшою почестю клонить ся перед сею новою народньою могилою австрійське Україна.

З великим жалем і болем віддає Тобі прощальний поклін Наукове Тов. ім. Шевченка як своєму духовому керманичеві.

При гаморі боротьби, при зойках конання і обликах побіди, при відблиску пожарів, у незвичайнім рембрантівським світлі виростає перед нами в цілій своїй великості стая одного з найкращих синів України.

Його могила стала на границі двох епох історії нашого народу: між добою важких зусиль, щоб оживити й піддержати організм поневоленої нації і незнаною ще, сумерком сповитою, в крові тепер родженою будуччиною.

До історичної бувальщини свого народу відносив ся покійник критично. Старав ся її відтворити, освітити промінєм науки та своєї крилатої уяви. Сучасність він творив цілою силою свого духа та своєї невмирущої енергії. А для будуччини промощував він дорогу, зливав її своїм потом і кровю свого серця та вірив твердо, що підуть нею щасливіші від нас покоління.

Лежить перед нами розбита золотострунна ліра, з якої звеніла й піжня мелодія любови і свистав бич сатири та плала могутня Тиртеева пісня.

Розплив ся у всевіт багатий духовий організм, наділений буйною уявою та глибоким чутєм і бистрим, критичним розумом. Свій рівнобіжник має він хіба у великім іете.

До нього зближуєть ся Франко й ширною світоглядом й основністю наукових дослідів і універсалізмом своїх тем та видвигнених у них вселюдських питань.

Не дозволила Франкови підняти ся зовсім на Гетову висоту лишень злиденна доля, що поставила його не в пацських хоромах, поруч королівських палат, але під сільською стріхою та серед бідного, пониженого, повного терпіння укра-

їнського народу, в тяжкій критичній фазі його суперечних кристалізаційних змагань, серед процесу перетворювання етнографічної маси в живу націю.

„Україно, моя сердечна нене,
Не лай мене, стражденина, пезабута,
Що не дало мос життє злиденне
Того, що ждати ти могла від мене“.

— немов усиправедливував себе пост не в міру скромно.

Звідси пливають і його еготичні, особисті терпіння й відрухи розпучливої боротьби з співзнятими в своїм духовім розвитку приклопниками культурних і суспільних пережитків: звідси пливе та течія індивідуального болю, незвісна в німецького генія, снокійної, зрівноваженої, перейнятої лиш вселюдськими змаганнями та зворушеннями, сильної, цілої людини.

Стати цілою, світлою й діяльною людиною — се було одно з найосновніших змагань Франка.

Лиш хто любить, терпить,
В кім кров живо кипить,
В кім надія ще лік,
Кого бій ще манить,
А добро веселить,
Той цілий чоловік.

То-ж сли всю жизни путь
Чоловіком цілим
Не прийдєсь тобі быть,
Будь хоч хвилечку ним.

Як одну з головних задач цілої людини уважав він, щоб

Піт і кров до людськості скарбниці,
До поступу будови докладати,
Добра собі в добрі усіх шукати.

Тою дорогою сформувала ся у нього суспільно-громадянська ідеологія, скристалізована найкраще в його знаменитих „Камінях“ і в апостроні до „Розума-бистроума“:

Порви пута віковії, що скували думку людську!
Двигни зпід тьми люд робочий,
Розхитай в нім ясні думи, розрости бажання волі,
Виплекай братерську згоду, поєднай велику силу,
Щоби разом дружно стала, щастя волі добувала.

Сьому могутньому внутрішньому приказови, за голосом котрого ішов він у своєму життю, стояв на перешкодї й сучасний суспільний устрій і духова незрілість його окруження.

Боротьба і з сими перешкодами, що заганяла його нераз до тюрми, ще більше розвивала в нього та зміцнювала вродженого йому бунтарського свободолюбного духа.

Боротьба для людського добра — се його стихія.

„Люде, люде, я ваш брат,
Я для вас рад жити,
Серця свого кровю рад
Ваше горе змити.
А що кров не може змить,
Спалимо огнем то!
Лиш боротись значить жить...
Vivere memento!

Се енергічне vivere memento додає йому сил зносити ті болючі удари з боку своєї суспільности, що нераз прибивали його до землі й ранили до крови.

Важке ярмо твоє, мій рідний краю.
Не легкий твій тягар,
Мов під хрестом під ним я упадаю.

Та поет не зневірюєть ся, не проклинає, а благословить своїх кривдників, випростовуєть ся та з гірким докором і глибоким жалем бажає рідному народови,

Щоб з горя й голоду не бігли геть від тебе
Твої найліпшії сини,
Щоб сівачів твоїх їх власне покоління
На глум не брало і на сміх,
Щоб монументом їх не було те камінне,
Яким в відплату за плодюче насінне
Ще при життю обкидувано їх.

Категоричний імператив громадянської служби й віра в корисність своєї невсипущої діяльності велить йому, узброєному в широке знання європейської літератури й науки, будувати тверді підвалини рідної культури та присвоювати своєму народови найкращі вицвіти вселядського духа.

Його наукові праці з обсягу історії, літератури та фольклору нові нових вислідів, освітлені бистрим, критичним розумом, кермовані строго науковими методами, окрилені легкою, живою, пластичною формою, здобували йому широкий розголос у найповажніших кругах учених цілого культурного світа, підносячи рівночасно й повагу Наук. Товариства ім. Шевченка й культурний рівень і престиж нашого народу. Він випровадив нашу науку й літературу на широкий європейський шлях.

Своєю піснею та своєю працею здобував собі Франко нерукотворний пам'ятник у серцях свого народу.

Пісня і праця великі дві силі,
Ім я до скону бажаю служити,
Череп розбитий, як ляжу в могилі,
Ними лиш зможу для правнуків жити.

Поруч Шевченка найбільший поет українського народу, один з найкращих мистців українського слова, поклав він невмирущі заслуги для розвитку української мови, стараючи ся свідомо падати їй всеукраїнський характер.

Українська мова стає під його пером і органом строго наукових дослідів і найвищих летів людського духа й найважніших відрухів глибокого чуття.

Внутрішня цінність творів його й інших визначних українських письменників підносить нашу літературну мову на ті незаймані вишини, яких не можна досягнути ані обнизити назвою провінціалізму та діалекту. Свідомо дає поет ворожим теоретикам влучну та сильну репліку.

Діалект! А ми його надишем
Міцю духа і огнем любови
І пестертний слід його запишем
Самостійно між культурні мови!

Зливши ся своїми науковими дослідями й літературними працями з історичною бувальщиною рідного народу та його сучасним життям так тісно, що став одним з головних нервів його серця, переходить він і в практиці і в теорії і в своїх

літературних творах від суспільницьких змагань до національної ідеології, яка підіймаєть ся до найвищого вершка в його поемі Мойсей.

Він як герой його поеми зложив на жертвеннику народу сорок літ своєї тяжкої праці.

Все, що мав у житті, він віддав
Для одної ідеї:
І горів і яснів і страждав
І трудив ся для неї.

Як Мойсей, старав ся він вивести свій народ з тяжкої неволі. І хоч дивив ся на поневолення, на пониження й упокорення українського народу, він не тратив віри в його бращу будуччину та пророкував її могутніми словами:

Народе мій —
Невже задармо тільки серць горіло
До тебе найсвятійшою любовю,
Тобі офіруючи душу й тіло?
Задармо край твій весь политий кровю
Твоїх борців? Йому вже не пишать ся
У красоті, свободі та здоровю?..

Та прийде час і ти з огненным видом
Засядеш у народів вольних колі,
Труснеш Кавказ, впережеш ся Бескидом,
Покотиш Чорним морем гомін волі
І станеш як хазяїн домовитий
У своїй хаті і на своїм полі!

Висока хвиля бурливих історичних воєнних подій ще не улягла ся. Ми не знаємо, куди вона занесе човен нашого народнього життя. Може бути, що ми стоїмо в передодні хвилі, віщованої поетом. Він як гірський велетень бачив відблиски соняшного проміння, якого ще не видно з низин нинішнього тяжкого положення нашої нації.

З глибоким болем і важким жалем тратить Тебе, Великий Сину України, й прощає Тебе моїми устами Наукове Товариство імени Шевченка, наймогутнійшою пружиною котрого Ти був, його славою. Прощає Тебе товариство Просвіта як одного з найкращих борців за права люду та його широку просвіту. Прощає Тебе Культурна Рада як одного з велетнів української культури.

Ти міг сказати до свого народу :

Я-ж весь вік свій, весь труд тобі дав
У незломнім завзяттю ;
Підеш ти у мандрівку століть
З мого духа печатю.

На таблицях нашої історії й нашої культури виписав
Франко огненними словами своє велике ім'я.
Честь і поклін його пам'яті !

Промова представника української преси.

Другий з черги промовив від української преси член редакції „Діла“, др. Михайло Лозинський, отсими словами :

„Прощаючи великого покійника від української преси, я перше всього складаю поклін тій часті його творчости, яка знайшла вислів у публіцистичній діяльності.

Публіцистична діяльність покійного стоїть у тіснім звязку з цілістю його творчости, є тільки одною з її форм та почасти її синтезую. В поезії, оповіданню, повісти, драмі, науковім досліді творив Франко вартости тривкі, постійні, вічні ; в публіцистиці поет, белетрист, учений давав синтезу своєї творчости для щоденного життя.

Щодо скількості — творить публіцистична діяльність покійного величезну більшість його творчости. Є вона така багата, така всестороння, так глибоко врізувала ся в життя громадянства, впливаючи на його світогляд, що якби Франко не зоставив нічого більше крім своєї публіцистики, то й сям був би він великою людиною в українсьвім громадянстві й одною з історичних постатей в історії нашої національної культури.

З індивідуального становища, з становища літературної слави, публіцистична діяльність покійного була безперечно дробнішем його таланту. Але з суспільного становища була вона великою громадською службою, яка свідчить, що великий поет і вчений був також великим громадянином. Для нього мало було творити вічні вартости ; він кидав ся у вир щоденного життя, де публіцистика була для нього оружем боротьби за ідею. І де тільки не проявляла ся його публіцистична діяльність ! За час його більше сороколітньої письменської праці не було українського видавництва, не говорячи

вже про чужі, де він не забирав би голосу, коли тільки бачив, що воно може служити трибуною для ідей, яким він віддав на службу своє життя.

Публіцистична праця — безіменна й гине в морі щоденного життя. Але вона не безслідна. І публіцистична праця покійного вже сповнила свою місію: вона перетворила світогляд громадянства й тим житиме в грядущих поколіннях.

А до неї долучається та частина творчості покійного, яка містить у собі тривкі, постійні, вічні вартості. Лишив він нам у ній безчисленні й безцінні скарби, з яких черпатимуть грядущі і грядущі покоління.

І тому місце, на яким складаємо великого покійника на вічний відпочинок, не буде для нас місцем суму, тільки місцем слави й національних гордоців. Приходять на його могилу наші нащадки складати поклін його Генієви та відходять з почуттям національних гордоців, що Україна мала такого сина.

Зокрема хочу попросити великого покійника як один з тих, що не тільки вчили ся на його творах, але слухали живого слова з його уст, як один з тих, що були свідками, а також учасниками його праці. Ті хвили, коли на нас сходило тепло сонця його творчості в безпосередніх з ним зносинах, ми збережемо в наших душах у досмертній вдячності. За ті хвили складаємо йому, прощаючи його при кінці його земного шляху, глибоку й щирю подяку“.

Промова голови української радикальної партії й Української Боевої Управи.

Третій з черги др. Кирило Трильовський як голова української радикальної партії й Української Боевої Управи промовив сими словами:

Сумна Громадо!

Отеє віддаємо рідній землі тіло людини, що по Шевченку була найбільшим Українцем-громадянином! В часи найбільшого назадняцтва, в часи найбільшої заскоружлості галицько-української інтелігенції — виступає він зі своїм товаришем Павликом, котрого тут так само заледво перед роком поховано, яке смілий бойовник за правду й поступ і тяжким камінярським молотом раз по раз бє об „шкаралющу пересудів“ і назадняцтва. І треба подивляти ту відвагу, завзяте й віру в побіду справи поступу, з якими він відзиваєть ся до своїх нечисленних прихильників:

Обривають ся звільна всі пута,
Що вязали нас з давнім життем!
З давнім брудом — і думка розкута . . .
Оживемо, брати! Оживем!

Оживемо новим ми повійшим
І любовю огрітим життем!
Через хвилі брудні і бурливі
До нових ми країн попливем!

І справді — з напрутою усіх своїх сил, з незвичайною посвятою та завзяттєм плыв він через розбурхане море галицької реакції і її тюрма її бойкот і відречення своєї власної суспільности не звели його з тої простої дороги до нового царства суспільної рівности та правди, де „братерство, вольна праця і вольна любов“, де „верх науки над сліпою вірою!“

І коли тепер той сумний обряд, у котрім саме беремо участь, має таку, а не инакшу форму, — то се доказ, що удари його молота добре поцілили й що ті, проти кого їх звернено, добре їх відчули. Та вірність вольнодумним переконанням, з якою він глядів в очі смерті, повинна була викликати хиба просто цілковиту відмову, бо се троха, що тепер тут бачимо, мусить український народ уважати за тяжку обиду, нанесену не лише великому покійникови, але і йому самому. І сеї обиди український народ не зможе ніяк забути!

Не тепер хвиля й не тут місце перечисляти всі заслуги Івана Франка для рідного народу та для вселюдського поступу загалом.

Виступаючи тут передовсім іменем української радикальної партії, мушу одначе подякувати покійному за те, що він для українського робочого народу безпосередньо зробив.

Він не лиш — за проводом М. Драгоманова — показав українській інтелігенції, як вона має виконувати Тарасовий заповіт праці для найменшого брата, але він і сам брав у сій праці безпосередню, гарячу й живу участь.

Іван Франко не лиш належить до головних основопиків української радикальної партії, але він і сам промовляв і речерував на безчисленних вічах, парадах і конференціях, він популяризував між пародом основні засади політичних відомостей, він умів зокрема живо представляти користи загального голосування, а його брошура „Страйк і бойкот“

була певно — одним з головних джерел величнього мужицького страйку в 1902 р.

А українська радикальна партія, крім головної участі в уложенню її програми, має завдячити йому передовсім той пориваючий, грімкий гимн, написаний для тих, що всіх кормлять і за всіх терплять та що скинули кінець кінців з себе ярмо темноти!

Той гимн і досі несесть ся грімко „від Сяну, Прута до Карпат“ — і колиб не воєнна хуртовина, тут на сім кладовищі не стало-б було й місця для тих тисяч наших селян, що з січовими прапорами в руках були-б зіхали ся з усіх сторін галицької України, щоб віддати останню прислугу тому, хто так завзято й безупинно помагав їм скидати з себе се важке „темноти ярмо“!

Одначе Іван Франко був не лиш пророком суспільної справедливости й борцем за свободну думку! Він поклав рівночасно величезні заслуги для української національної справи в строгім значінню сього слова!

Поминувши сотки його праць на полі українознавства, чи-ж не він то дав українському народови другий славний національний гимн „Не пора, не пора, не пора Москалеви й Ляхови служити“, гимн, за котрий ще перед 15 роками карано молодіж в українських гімназіях, а котрий став тепер справді найбільше популярною піснею нашого загалу? І той гимн був певно одною з головних причин того западу, з яким на поклик „Головної Української Ради“ та „Боевої Управи“ вже протягом першого місяця теперішньої світової війни — 30.000 охотників зголосило ся під синьо-жовтий прапор Українських Січових Стрільців!

Бо-ж вони знали, що „пора се великая есть“ і що в таку пору мусить піти на бік партійна незгода та всі мусять „єднатись під України прапор“!

І тому, промовляючи тут також яко делегат і голова „Боевої Управи“, дякую великому покійникови й за те, що він вплив у наші народні маси таку велику національну свідомість, таку посвяту й охоту до боротьби за національне визволення!

І колиб не ті кільчасті дроти, що вяжуть діяльність „Боевої Управи“, була-б вопа певно в змозі й цілу армію організувати — для осягнення тої національної ціли, до котрої вів, котрій так вірно служив Іван Франко!

Та будь що будь — він учив нас не лише гарячим і грімким своїм словом, але й прикладом цілого свого життя,

що не унадати нам на душі серед невдач, посеред тяжких, неприхильних обставин. Паде на шляху одиниця й сотки та тисяч одиниць, але провідна ідея визволення живе й жити буде!

І доживе ще наш народ сеї блаженної хвилі, коли

„встане славна пенька Україна
Щаслива і вільна!
Від Кубані — аж до Сяну річки
Одна нероздільна!

Вічна пам'ять Іванови Франкови!
Ще не вмерла Україна!

Промова представника Українського Січового Війська.

Четвертий з черги промовив сотник Зеион Носковський від Українського Січового Війська. Говорив коротко:
Жалібна Громадо!

Моїми устами прощають в останнє невтомливого учителя-пророка й великого вождя камінярів долі та щастя народу його духові діти — Українські Січові Стрільці, виховані та викормлені його думками й ідеями, перейняті до глибини душі його животворними словами. Пішли ми в бій сповнити дослівно та найточнійше його заповіт, — пішли з оружжем у руках ломити ворожу скелю, щоб промостити шлях народньому щастю.

Хоч ворожа хуртовина налягла на цілу нашу землю та неодному з давніх камінярів вирвала знаряд з рук, хоч ворожа скеля придавила наше народнє життє, а чорне гайвороннє підняло крик своєї побіди, хоч сумніви важкою хмарою залягли неодню українське серце, душа Українського Січового Війська, вирізьблена і сталена великим словом нашого мистця й духового вождя, ні на хвилю не попала у зневіру. Чи то в чужій стороні, чи серед снігів і морозів у карпатські ночі, чи серед граду куль, трунів і крові, коли некучий біль перазтомив тіло, — ми не зневірювали ся, наші серця кріпили ся надією, що наш труд не згине безслідно, що гранітна ворожа скеля подасть ся перед нашими ударами. Ми віримо в слова нашого провідника, вождя-каміняря. Серед найбільшого труду та втоми чули ми його віщі слова: „Ми зітремо скалу“.

Прощаємо Твоє Тіло, наш Великий Провіднику, — віримо, що Твій Дух і дальше буде з нами серед великої праці,

важкого труду, який нас жде далше й далше, та тут складаємо обітницю, що не станемо в дорозі, поки не зломимо скелі, не роздробимо граніту та не зрівняєм шляху правді!

Промова делегата Волині.

По сотникови Носковським промовив відпоручник волинських Українців серед незвичайного зворушення; його голос дріжав, ломив ся.

Він говорив:

Ми, Українці Волині, висловлюєм свій невимовний жаль з приводу смерти нашого незабутнього поета, учителя й героя. Складаємо свою велику пошану перед останками нашого великого патріота, який своїм огненним словом пробудив свідомість у нашім народі й показав йому шляхи до кращої будуччини. Ми, волинські та загалом східні Українці, пригноблені та збаламучені московським урядом, будучи натхнені творами нашого незабутнього поета, що проникають душу, пізнаєм, „яких батьків і чиї ми діти“, пізнаєм свою батьківщину й осягнем давно нами бажане наше самостійне становище. Ми твердо сподіваємо ся, що наш народ, перейнявши західну культуру, на підставі своїх природних духових багатств устигне стати в ряди найкультурніших народів Європи.

Маємо надію, що наш народ завдяки своїй свідомості стане, як се проречистими словами предсказав поет, самостійним господарем просторів від Бескида аж до Чорного моря й Кавказу.

Промова представника рідних околиць Франка.

Від Дрогобиччини прощав покійника дир. Василь Радальський: Нема слів, щоб могли висловити жаль по такій великій втраті. Та хоч його тіло складаємо в могилу, але його дух вічно житиме між нами в його творах. Дрогобиччина все памятатиме, що з неї вийшов Іван Франко та старатиметь ся йти під його прапором.

Промова представника української академічної молоді.

Від імени української молодіжи промовив д. Федь Федорців отсими словами:

„Скажіть там, що Великий Пан помер“! Отсі слова почули були колись грецькі моряки, переїзджаючи бурхливим морем попри опущений острів. „Великий Пан помер“! — та-

кий болем сціплений відзвук занесли вони до місця призначення. І коли серед темної ночі повторили вони той жалібний клич, почули у відновідь важкі стоми, гіркі жалі й ревні ридання. Розпилила ся та звістка смугами смутку по всім ріднім краю.

Було се в часах, коли роскішна, сонцем опромінена, морем цілована Гелляда клонила ся до упадку, коли нестало великих, свіжових мужів-героїв, божеських мудрців і геніальних творців. І саме тоді немов на завершенне страшного призначення помер і Великий Пан Гелляди, істота, що все обіймала та все зєдинювала, символ радісного життя Гелляди, розцвілої краси тіснішого рідного краю Пана-Аркадії. З сумерком великих і мудрих богів-людей наступив і сумерк Греції.

І в нас помер Великий Пан, істота, що все обіймала та все зєдинювала, відійшов від нас великий учитель но звиш сороклітнім труді навчання, відлетів могутній, творчий дух, покинув нас знесидених у важкім лихоліттю, роздертих сумнівами, а може й битих стыдом — на великім, битім і терпистім шляху, на розпутнім роздоріжю двох світів.

Здавало ся, немов в останньому часі ми не добачували його, немов не відчували його присутности, немов то він уже давнійше помер на тім нашім запущенім і опущенім острові. Заскочені пагальністю та своєю імпозантною страшною, придавляючою величию історичного катаклізму, прикуті до ланцюга менших і більших щоденних і щохвилицих турбот, не дуже то прислухували ся ми до його голосу. Аж стиснуло ся болем народне серце, аж застогнала народня душа, аж стрясли ся груди цілого народу ревним риданням, коли розійшла ся поражаюча вістка, що наш Великий Пан помер.

Не цілих три роки тому був Ти, Учителю, у нашому молодому кружі. Любив Ти молодіж за буйність її мрій, за сміливість її думок, широких замислів і задумів — і вона любила Тебе за дзвінке слово, за великий ум, за щирю й сердечну пораду. І все, коли инші неласкавим оком гляділи на Тебе, в кругах молоді находив Ти найбільше зрозумінне й найсердечнійше прийняття. І саме не цілих три роки тому зібрали ся ми були з обох сторін граничного кордону в сій нашій столиці, щоб віддати Тобі належну пошану, подякувати за стократно багатий, сороклітній труд, зложити Тобі глибокий, приземний поклін. І тоді серед цалких дебат, сміливих постанова, гарячих розважувань про минуле, теперішнє й будуче великого народураба, що від століть тужливо впливає свої гіркі жалі на вавилонських ріках європейського собору, — чули ми Твої ро-

зумні, зрівноважені слова, западали нам у серця й душі Твої глибокі вислови.

Виховані на Твоїх великих ідеях робітника-каміняря, що молотом сталеного слова та глибокої думки через сорок літ розбивав скелю оспалости, заскорузлости, закостенілости й ослимачіння*, задивлені у величню постать певтомного сівача багатих думок і плідних ідей на запущеній віками народній ниві, захоплені вмлістю й сумлінністю пильного збирача багатих скарбів народньої творчости, геніяльного видобувача многоцінних сезамових клейнодів національної душі, перепоєні святістю Твого пророчого покликання, заворожені Твоїми піснями-жалями, думами-скрижалями, окрилені співами-покликами, гаслами-пориваннями, мелодіями-бунтами, голосним криком за повним національним і політичним життєм, перейняті покликом до мозольної праці, до відданого наймитування у великого наймита — свого народу, заслухані в судільно-спіжєві ланцюги пісень про „вічного революціонера“, творця-духа, „що тіло рве до бою, рве за щастє, поступ волю“! — збирали ся ми тоді до гордого, кривавого лету, щоб води „з блакитного того Дону шоломом напить ся“, тямлячи Твої завітні поклики:

„Тільки ти придатний будь
На святе, велике діло,
Загартуй думки і груди
До високого літання,
Ненастанно пробуй крил,
А Богдан прийде як сума
Ваших змагань, ваших сил.
До великого моменту
Будь готовим кожний з вас, —
Кожний може стать Богданом,
Як настане слухний час . . .

.
Лиш воюй, а не тоскуй!
Лиш бори ся, не мири ся,
Радше впадь, а сил не трать,
Гордо стій і не кори ся,
Хоч пропадь, але не зрадь!
Кожний думай, що на тобі
Міліонів стан стоїть,
Що за долю міліонів
Мусиш дати ти одвіт . . .“

* Слимак = равлик.

А потому . . . Потому Ти відійшов у тишу-самітницю далі спувати рої важених дум, з свого немічного мозку вибирувати останки золота, бісерів і дорогоцінних камінів, ладити їх може на новий весільний дарунок своєму народови-рабови, коли він скине нута, розібе кайдани, коли „трусне Кавказ, шперезеть ся Бескидом, покотить долом гомін волі — і глине як хазійн домовитий по своїй хаті і по своїм полі.“

А потому . . . звійла ся буря-туча, зняла ся хуртовина-снійговиця, вдарили в бубни, заграли у сурми і

„Вийшла в поле руська сила,
Корогвами поле вкрила,

Не щоб брата задушила,
Не щоб слабших грабувати,
А щоб орди відбивати,
Що живим труну нам тешуть, —
А лисиці в полі брешуть“ . . .

„Корогвами поле вкрила!“ Ой, укрила. На сході й заході, на півдні й півночі стоять рівними, залізними рядами ті, що три роки тому клянули свої буйні, сміливими думками важенні голови перед Тобою, наш великий учителю! Серед гуку та грюку огненної бурі певно тямлять вони Твої прометейські завіти, серед багряного пожару певно велухують ся в алмазний дзвін Твоїх крилатих пісець і, хоч доля-зрадниця може й обманює їх замисли та сподівання, вони таки деліють і будуть деліяти високу думу, криваву пісню, щоб води з „блакитного того Доу шоломом напить ся“.

Півтора року тому проводили ми на вічний спочинок Твого друга-євангелиста, колишнього повірника, товариша труду, гірких і радісних хвиль. Тоді також Ти був з нами. Ой, гірко й важко нам було тоді. Похороши Твого друга, що відбували ся у двічі сумну годину, характеризувала ційка повага, та повага, що надавала нам тоді невмирущого завзяття, сили видержаности й німого, але твердого опору. Твої до смерти сумні похороши припали на нищі часи. Не роки проминули між одними і другими похоропами, та за той час багато дорогоцінної крові пошило у далеке моря. . . . І чи легко пам? Не розцвітають хиба наші падії пишними квітами весни воскресення, не можемо радісно повторити заголовної Ібзенівської строфи „Як ми мертві воскресемо?“ . . . І все надуть найкращі, і все найліпших мужів, достойних своєю правотою, мистців, пророків і поетів влучає смерть. Ллють ся лиш жіночі сльози,

ті самі, що лили ся в половечині, козаччині, ляхчині, ханщині, панщині, лють ся за рідними, за буйними головами, за тими розцвітно-молодими, найліпшими, найкращою вицвітною вязанкою й суцільною синтезою яких був Ти, наш учителю, повірнику високих думок і глибоких замислів.

Твою працю, Твій труд у наймах у своїх оцінюємо як слід, дякуємо Тобі за довгі робочі дні й ночі. Певно ще краще оцінять ту працю ті, що повернуть сильні й загартовані з великого пожару, що врятують чисте серце, душу праву, нескалічену, думки ясні, нескривлені, що вернуть з бурхливого моря. За працю у наймах у сусідів хіба не ждати подяки. Моїм почесним і відданим обовязком зложити Тобі приземний поклін, приклонити ся перед Твоїм ясним духом від тих, що окружали Тебе в памятнім 1913 р., від тих молодих і буйних, від усього молодого покоління, що збереже Тебе й Твої завіти в Акрополіс своїх сердець.

На могилах ростуть принадні квіти, з могил повстає нове життє, на могили борців, героїв і творців, як до святої Мекки на гріб пророка, йдуть лавами цілі ряди поколінь, щоб там зачерпнути свіжого воздуха, зачерти цілющої води, набрати нових сил до життє-боротьби. Три такі могили нового життє у нас, Українців: та перша, висока могила співця-пророка над Дніпром—Славутою, та друга могила великого проповідника у серці Болгарії й ся третя могила пророка та проповідника, борця, поета й героя, могила Великого Пана. З неї променїтимуть нові променї, аж займеть ся сонце нового, вільного життє. Ходитимемо на неї, як ходять інші на могилу Телля, складатимемо присяги, що таки добудемо волю й тоді перенесемо Твої святі моцї на новозбудований рідний і власний Акрополь.

Промова представниці українського жіноцтва.

З черги попрощала Франка панна Орися Величківна від українського жіноцтва такими словами:

„І ми жінки клонимо голову перед Тобою, великий наш мученику, пророче, Мойсею, камінярю, поете української долі.

Клонимо голову перед тим, що простував духови шлях, що

бажав для скованих волї,
бажав для нещасних долї
і рівної правди для всіх.

І ми жінки прийшли у стін Твої могили зложити наші серця. нашу найблибшу пошану Тобі, що виступав в обороні всіх пригночених і зобиджених, що бажав рівних прав для поневоленої жінки.

Своїм життєм, своєю 40-літньою працею й боротьбою за визвольну ідею розбив Ти скелю заскорузлости та вивів Україну на новий шлях правди, перетворив рабів у свідомий своєї цілі та призначення народ.

Палкі Твої слова запалили в серцях новий огонь, нову віру. Крилате слово облетіло всі закутки України, сміливі думки запалило в молодечих головах і змінило біль у боротьбу на життє і смерть.

А де лише залунав поклик до визволення, гинули сльози, сун, нещастє.

Сила родить ся й завзяте,
Не ридать, а добувати
Хоч синам, сли не собі,
Кращу долю в боротьбі.

Твоя палка та вітхена пісня пориває з собою, веде на спасенну путь.

Квіт нашої молодіжи, гордість нашої землі, Українське Січове Військо, в ридях якого бють ся й українські жінки, веде Твоя пісня до побіди за славу долю України.

І в останнє доля закепувала над Тобою, великий наш мученику: в останніх життєвих хвилях, на склопі віку зазнав борець за волю рідного краю і права людини московського кнута та ярма.

Спи спокійно, — ідея, за яку Ти боров ся, житиме в наших душах.

Або смерть, або побіда —
Се наш оклик боевий.
До відважних світ належить,
Киньмо боязнє навісну,
Тільки кров і труд здвигне нам
Нову кращу вітчину.

Промова представника української соціально-демократичної партії.

У своїй промові від української соціально-демократичної партії зазначив д. Микола Ганкевич* заслуги покійного сівача соціалістичних ідей у Галичині. Страшні, люті були се часи, а одначе покійний мав відвагу й силу голосити в ті

* Тексту промови, на жаль, не могли ми роздобути.

часи ідеї соціалізму. Власти переслідували, свої відвертали ся від нього. В своїй автобіографії оповідає він, як у Коломиї опинив ся без гроша, як жив кілька днів кількома крайцарями, знайденими над берегом Прута, як ждав голодової смерти, аж випадково його приятель Генік вирятував його від неї. Серед таких обставин жив і творив покійний. Не можна помпнути, що коли свої відвернули ся від нього, він зайшов пристановище в польській демократичній і соціалістичній пресі, ширячи через неї загально-людські ідеї. Але становище своєї суспільности не знеохочувало його. Він працював далі для української культури, аж плодами своєї праці здобув загальне признание. Соціалістичний пролетаріят усе згадуватиме його з вдячністю, тямлячи, що зробив він для соціалізму серед українського народу та для української культури.

Останній промовив д. Сидір Твердохліб, заявляючи, що хоче попросити покійного від молодих письменників і артистів.

Доходила вже 10 година, як учасники похоронного свята починали розходити ся, зоставляючи тіло Франка в новій домівці, в лоні матери-землі, але його геніяльний дух лишив ся вічноживим, невмирущим поміж тими всіми, котрі мали можливість віддати йому останню прислугу, й тими, що своїм духом були над його могилою.

Від багатьох галицьких і буковинських Українців і товариств прийшли до Наук. Тов. ім. Шевченка, редакції обох українських денників або Народньої Канцелярії кондоленційні телеграми й письма: з Бурштина від д-ра Северина Даниловича: з Городенки від дирекції й учительського збору української гімназії; з Долини від філії „Сільського Гоподаря“ й судді Євгена Коляджина; з Дорни Ватри від Омеляна Поповича, Е. Пігуляка і А. Кліма за українські товариства Буковини; від Мирослава Капія; з Кіцмана від учительського збору української гімназії; з Коломиї від учительського збору української гімназії; з Краківця від І. Кохановського за всі місцеві українські товариства й інституції; з Красного від радника Тита Реваковича; з Криворівні від Гуцулів; з Кучів від Українців; зі Львова від Українського Технічного Товариства (Укр. пед. Товариство зложило 100 К на стипендійний фонд ім. Франка, Жіночий Кружок У. П. Т. ім. Ганни Барвінок 50 К на туж ціль, а д. Данило Стецьків 500 К); з Перемишля: від учительського збору й учениць ліцею Українського Інститута для дівчат, перемиської Народньої Орга-

нізації та всіх українських товариств іменем цілого українського населення міста й повіту; з Самбора від Українців; з Свистільник від Коша У. С. В.; з Серету від українських товариств від красового отамана „Красового Союзу Січей на Буковині“ Сильвестра Яричевського; з Старого Села від Григорія Тимошика; з Станиславова: від Комітету Загальної Української Ради, від Української Жіночої Громади; з Стрия від д-ра Сроніма Калитовського за українську громаду; з Чернівців від тов. „Українська Школа“, від ред. „Буковини“, від „Жіночої Громади“ й „Кружка Жіночої Громади“, від студентського товариства „Союз“, від молодіжи учительської семінарії, від учениць IV р. жіночої учительської семінарії, від Православної Академії, від Товариства учителів середніх шкіл ім. Сковороди, від учениць жіночої учительської семінарії; з Яворова від тов. „Селянська Рада“; з Ярослава від проф. Ковальського й української шкільної молодіжи, від о. Омеляна Погорецького; з Ясениці Сільної від читальні „Просвіти“ (в сім селі побирав Франко першу освіту). Зноза меж українських земель прислали своє спочування українське товариство „Просвіта“ в Моравській Оставі й Богдан Ленкий з Вецляру, а з чужих професор університету в Софії Іван Шишманов і капітан польського легіону в Пйотркові др. Виростек (з приводу смерті великого національного поета прошу прийняти слова мого найглибшого спочування).

3 голосів преси.

„Громадський Голос“ у 10 ч. з 1 червня зазначив, що з Франком відійшов від нас „найбільший з сучасних поетів, письменників і учених України й один з найбільших в усіх славянських народів, властивий творець нового українського письменства“. „Відійшов від нас велетень праці і терпіння, залишивши по собі діло більше й сильніше ніж діла наймогутніших царів, бо він залишив по собі для незлічимої кількості поколінь великого 40-мільйонного народу творче діло ума й духа, котре по вічні часи формуватиме душу великого народу“.

„Про галицьку Україну в нашій історії ніхто не зможе сказати більш похвального й гордого для неї слова ніж се: «Тут Іван Франко уродився жив і працював»“. Франко „дав нам велику поезію, блискучу ширим чуттям, високою освітою, дав нам нову й повість, описав на вічну пам'ятку мужицькі терпіння і змагання народу до волі, підніс високо нашу науку. А що його праця розлила ся як плодотворна вода на всі поля й ниви українського духа, знайшла ся вона й на політичній полі, найбільш невдячній з усіх. І до найбільшої своєї слави та гордості зачисляє наша українська радикальна партія те, що покійний стояв і працював у рядах її робітників, працював довгі десятиліття, весь найкращий і найздоровіший час свого життя. Для того ми з двічі більшим болем прощаємо цього великого мужицького сина, бо прощаємо в нім не тільки найбільшого поета України (по Шевченкові, Ред.), але й творця нашого світогляду й наших гимнів і нашої програми“.

„Учительське Слово“ в ч. 5 з 1 червня писало, що смерть „забрала нам найбільшого в народі. Українське народне учительство, як він, з люду вийшло та для люду живе, виверило ся й виховало ся на творах і заповідях того, якого народ нині втрачає. Його дух живе в нас і живуть його ідеї незрушені й могутні. Сі його ідеї, ся велика любов до народу — се найгарніша й найбагатша спадщина по нім“. „Народ іде до свободи дорогою, яку він указав, — дорогою жертви

власного життя. Лопотить у воздухах крилами Фенікс пісні народнього пророка. Лопотить прапор його життя... Візьме його в свої сильні руки й понесе перед народом гордо й високо народнє учительство“.

„Свобода“ в ч. 23 з 3 червня почала некролог Франка так: „Не стало між живими найбільшого сина України, відійшов на все від нас той, що через кілька десятків літ указував і мостив дорогу до кращої будуччини українського народу. Пішов на вічний сон той, що побіч Шевченка був нашим воскресителем, імя якого зостанеть ся навіки в українській історії. Помер не тільки безсмертний поет і великий вчений, але рівночасно і всесторонній громадський діяч, що своїм духом і безупинною працею у видавництвах, у часописах, на вічах з сірої маси зробив новочасний народ“ „Заслуги Франка для українського народу такі великі, що про них будуть писати цілі грядучі покоління і його слово зостанеть ся навіки живим, доки буде жити український народ. Зокрема наше селянство понесло велику втрату через смерть покійного. Іван Франко перший з галицьких Українців відкривав причини мушкетерської недолі, один з перших гуртував наших селян до боротьби за кращу долю, даючи притім практичні ради, як уладити відносини на селі. Наше селянство любило покійного як свого найбільшого сина, як свого першого правдивого просвітителя й провідника та нема між нашими хоч трохи свідомішими селянами нікого, хто не знав би творів Франка й не цінив його за працю над селянським станом.“ „Ті духові wartości, які вніс Іван Франко в наше громадянське життя, в нашу літературу й науку, такі великі, що сміло можна назвати його найбільшим сином України нашого часу й поставити побіч Шевченка та Драгоманова між безсмертними постатями України.“

„Буковина“ в 23 ч. з того самого дня зазначила, що австрійська Україна стратила „свого найкращого сина“, котрий був тут „першим невсипущим учителем і провідником молодого покоління по дорозі до всенароднього поступу“. „Іван Франко скопав у праці. Своім цілим життям, своєю безупинною працею, своєю вірою в трудящий народ, у неперестаний поступ цілої людськості“ „Франко вказував нам дорогу до перемоги над ворожими силами народнього й вселюдського поступу“. Він, „як може ніхто більше, відчував страшну силу нашої рабської природи на собі самім.“ Він „був і буде ще якийсь час тяжким божим мечем на деяких інтелігентів, що не люблять дійсної науки, не люблять аналізи й критики, хоч самі найлюбійше

й насміливіше критикують і осуджують усіх і все.“ Для нас лишається ся він і по смерті „взірцем людини, громадянського діяча й народнього провідника, будителем нашого приспаного сумління, пророком, що віщує нам тверду віру в будуччину нашого народу.“

„Вістник Союзу визволення України“ ч. 101 з 4 червня присвятив помершому більшість числа, а відповідний матеріал мають читачі в початку сеї книжечки до опису похорону.

„Наша Школа“ ч. 4 і 5 принесла статю проф. Юліяна Стефановича, в якій між иншим читаємо: „Поетична й літературна діяльність І. Франка положила кінець зайвим і безцільним диспутам на тему самостійности й культурности нашої мови. Він власним прикладом, своїми творами доказав перед світом її самостійність, багатство й живучість, забезпечив раз на все для неї право горожанства в науці й літературі серед культурних мов інших щасливійших народів і здобув собі місце в ряді тих володарів слова й людського духа, тих правдивих поетів, що володіють серцями своїх читачів і наповняють їх найсильнійшими почуваннями, твори котрих не старіють ся ніколи, бо не залежать від обставин часу, бо бе з них вічно свіже чисте духове джерело життєвої правди.“

В переході до згадок у чужій пресі треба зазначити, що обидві українські часописи в німецькій мові: „Ukrainisches Korrespondenzblatt“ з 6 червня й „Ukrainische Nachrichten“ з 10 червня присвятили більшість числа пам'яті Франка. В першій маємо редакційну статю про Франка, промову д-ра Костя Левицького на похороні, переклади Франкових віршів Н. Цеглицької й М. Кичури й „Голоси німецької віденської преси“ з приводу смерті Івана Франка. „Ukrainische Nachrichten“ принесли редакційну статю „Іван Франко“, статю проф. С. Томашівського про „Наукову діяльність Івана Франка“, дві статі Остапа Гридая про „Франка як артиста“ та про „Франка яко перекладчика“ та йогож 4 переклади Франкових віршів, крім того також опис похорону Франка.

З польської преси [подала перша „Gazeta Wieczorna“ з 29 мая коротку й річеву звістку про смерть Франка. Й инші польські денники у Львові, як „Kurjer Lwowski“, „Wiek Nowy“, „Dziennik Polski“, та німецька „Lemberger Montags-Zeitung“ (Львівська Понеділкова Часопись) подали теплі некрологи покійника, згадуючи про його співробітництво в польській пресі та про його вклад у польську літературу. Так само присвятила

більші й менші статі Франкови польська краківська преса: „Naprzód“, „Nowa Reforma“, „Czas“ і т. д.

Віденська преса оперла ся на комуїкаті, зладженім проф. С. Томашівським. Подані тут пайголовітїні дані з життя й заслуг Франка. Смерть Франка зазначили всі віденські німецькі депіки, а довші замітки подали: „Die Zeit“ у ч. 4913, „Arbeiter Zeitung“ у ч. 149, „Neues Wiener Journal“ у ч. 8111, „Neue Freie Presse“ в ч. 18596, „Neues Wiener Tagblatt“ у ч. 149, „Reichspost“ у ч. 250. „Die Zeit“ уважає Франка „без сумніву найвизначнійшою постатю серед української суспільности в другій половині XIX стол. Чільного публіциста певне пригадують собі з як найкращого боку читачі „Zeit“ з його знаменитих статей“. „Arbeiter Zeitung“ підчеркнула, що через соціалїзм Франко „розлютив ще більше шляхту, котра була тоді всемогутньою в краю: вони ненавиділи в нїм радикального політика, що пристрасно воював з пануванисм несправедливости, соціалїста, що боров ся против економічних привилеїв і неменше свідомого Українця, що хотів вибороти волю й культуру для свого народу“. „Серед українського народу росла постійно повага Франка; яко поет і вчений, яко бесідник і публіцист, як соціалїний організатор і політичний агітатор мав він довгі роки найбільший вплив на українське духове життє“. „Neues Wiener Tagblatt“ уважає Франка літературним феноменом, бо так само знаменито писав по українськи, по польськи й по німецьки. Довшу статю надрукувала „Reichspost“ пера проф. В. Калиновича. „Die Zeit“ у ч. 4931 привнесла тепло написаний фейлетон Ст. Р. „Іван Франко“. Портрет Франка та статейку про нього подала ілюстрована часопись „Wiener Bilder“ у ч. 24. Згадали про смерть Франка й державнонімецькі часописи: Berliner Tagblatt, Münchner Neueste Nachrichten, Reclams Universum і т. д.

Вілоруський „Номан“ принїс у ч. 36 з 16 червня довшу статейку „Іван Франко“, в якій сказано, „що за свою пожертвованість для братів, за віддані на службу рідному краю — Україні сили доля дала Франкови велику нагороду: він помер, бачучи незмірний культурний зріст свого народу й вірячи, що вмирає на передодні не тільки духового, але й політичного визволення України. Щиру згадку шлемо ми браттям-Українцям з приводу сеї тяжкої страти, але вірим, що на місце одного стануть до праці громади пових робітників і збудують для українського народу ясну, щасливу долю“.

Вислане Союзом визволення України 30 мая телеграфічне повідомленнє про смерть Франка дійшло до проф. Шиниша-

нова аж 1 червня. Найближшого дня появили ся короткі вістки про покійника в болгарській пресі. „Утро“ в ч. 1899 зазначило, що Франко се український „найталановитший сучасний письменник і патріот“. Він умер „перед порішенням долі свого гарячо любленого народу, все-таки з надією на кращу будучину. В болгарській науковій літературі Франко відомий передовсім з своєї гарної праці, поміщеної в XIII т. „Сборник-а за Наука и Умотворения“ під заг. „Притчата за еднорога и нейния български варианты“ (Притча про еднорога та її болгарський варіант). Вістку про смерть Франка надрукував і „Български Трговски Вѣстникъ“.

В ч. 139 (3522) „Рѣчи“ з 4 червня (н. ст.) надрукував М. Могилянський статю „Памяти П. Франка“. Франко „яко поет займає безперечно перше місце в українській поезії пошевченківської доби“. „Як белетрист стоїть у перших рядах реалістичної школи, що не цурала ся і крайнього натуралізму“. Автор наводить декілька цікавих споминів з часу недуги Франка та ювілейного свята, улаженного молодю; та про се не час розписувати ся тепер.

З чеських часописей принесли некрольоги Франка між иншим: „Pravo Lidu“ (Н. В.) та пардубицька „Osvěta Lidu“; в останнім некрольозі зазначена між иншим участь Франка в першій і другій зїзді славянської поступової молоді в 1891 і 1892 рр. у Празі та Відні.

Мадярська „Ukránia“ принесла в ч. 9—10 некрольоги Франка. У швайцарсько-французькій часописи „Libre Parole“ (Вільне Слово) надрукував Броше згадку про великого покійника.

Завіщаннє.

Іван Франко нездужав безнастанно через цілий останній рік*, майже весь час перележав в ліжку, підносячи ся з нього лиш дуже рідко. Від осені 1915 р. до половини марта 1916 проживав покійний у Стрілецькій Захисті при вул. Петра Скарги ч. 2 у Львові, де разом з своїм братаничем Василем, сільським 15-літнім парубчаком, займав одну кімнату на I поверсі. Ним займали ся там стрілець медик д. Щуровський, що мав покійного в постійній своїй опіці, лікарь захисту др. Овчарський і пані Ірина Домбчевська, яка завідувала Захистом. Постійним, майже щоденним гостем покійного Франка був його куратор і приятель з молодих літ д. Карло Бандрівський. В лютім недуга, властиво знесиленнє поступили так далеко, що заходила кожної хвилі можливість катастрофи. Покійний, передбачуючи се, а хочачи упорядкувати свої відносини, запросив до себе адвоката д-ра Барана, з яким у присутности д. Бандрівського обговорив свої масткові й родинні відносини. Вкінці вдало ся д-рови Баранови намовити покійного зладити письменно завіщаннє. на що призначено день 9 марта 1916.

Яко свідків упрошено знайомого та приятеля Франка д-ра Кобринського як знавця лікаря з огляду на недугу Франка й судову курателю та старшого судового радника д. Льва Шеховича. Перед зладженнєм завіщання др. Кобринський говорив довше з покійним Франком, стараючи ся розслідити його умовий стан, а щойно опісля Франко розпорядив своїм майном. Крім свідків завіщання були присутні Карло Бандрівський і братанич Франка Василь. Завіщаннє списано між годиною 5 й 6 ввечері дня 9 марта 1916. На дворі була слота, мряка й дуже непривітно, що дуже відємно впливало на здоров'є Івана Франка. Завіщаннє зложено дня 10 марта 1916 в нотаря д. Онишкевича у Львові, звідки дня 3 червня підняли його др. Баран і д. Бандрівський та зложили в повітовім суді, I секції, у Львові, де того самого дня паступило судове оголошеннє завіщання.

Ось текст завіщання:

На випадок моєї смерти розпоряджаю моїм майном сим способом:

* Одне похорону зладжений на основі матеріалу в обох львівських українських денниках: „Діло“ й „Українським Слові“ та й інших часописах, почасти також на основі рукописного матеріалу. Про Франкове завіщаннє окрема стаття д-ра С. Барана в „Ділі“.

I. Спадкоємцями мого нерухомого та рухомого майна й моїх авторських прав устанавляю обох моїх синів Тараса й Петра та мою доньку Анну, всіх троє в рівних частях; моїй жінці Ользі призначую належне їй законом доживітте. Самозрозуміло, що мої спадкоємці обов'язані є вирівняти грошеві зобов'язання.

II. Опікуном моїх малолітніх дітей Петра й Анни устанавляю д. Карла Бандрівського, скарбового радника у Львові, та прошу його упорядкувати мої справи, передовсім справи, які торкають ся моїх авторських прав.

III. Мої спадкоємці обов'язані до таких записів (легатів), що западають зараз по моїй смерті, а то: запис:

1. у користь Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові цілої моєї бібліотеки, зложеної з опрацьованих і неопрацьованих книжок, з рукописів і ріжних авторів і документів, з моєї й чужої переписи та з всякого роду записок; зокрема всі мої власні рукописи мають мої спадкоємці передати Науковому Товариству імені Шевченка у Львові на його невідкличну власність, подібно як мою бібліотеку зі згаданими вище її приналежностями; запис:

2. у користь мого брата Захаря Франка з Нагуевич моєї вірительности в сумі 4000 кор. (чотири тисячі корон), заінтабульованої на реальности мого брата Онофра Франка та його жінки Юлії в громаді кат. Підгірки, суд. пов. Калущ, той останній запис з тою умовою й на той випадок, колиб прийшло до продажу господарства, полишеного моїм покійним братом Онофром у Підгірках, суд. пов. Калущ, зокрема до продажу тих вірительностей, на котрих заінтабульовано мою повищу вірительність.

Львів, дня 9 марта 1916 року.

Др. Іван Франко вр. *Др. В. Кобринський* вр. як свідок і лікар знавець. *Лев Шехович* вр. як свідок. *Др. Степан Баран* вр. як свідок і писарь завіщання.

Переведенне спадкового переводу поручив ц. к. повітовий суд, секція I, у Львові, ц. к. нотареві д. Матковському у Львові. Перед смертю Франко кілька разів висловив бажання, щоб на випадок, колиб його діти мали продати його реальність, не допустити, щоб його реальність опинила ся в національно чужих руках, тільки щоб приміщено там якусь гуманітарну або культурну українську інституцію, найрадше захист або захоронку для малих українських дітей.

Івану Франкови!

Твої уста навіки заїмили,
Любови-правди згас у серці жар,
Згорнула смерть Твої орлячі крила —
І змовк пісень Твоїх палючих чар.
В сльозах сумує знову Україна. —
— Серед руїн — найбільший храм упав,
Умер Мойсей, що вів нас у пустині
І поколінь гріхи на себе взяв . . .
Ти нам приніс з гори святі скрижалі,
— Народів світу вольний заповіт.
Коли ми жертву ідолам складали
В годину тяжку наших лихоліть,
Ти був як совість у свого народу;
Як дзвін Ти кликав вічовий
На боротьбу за долю і свободу
В неволі нишком приснаних братів.
Де-б не були ми, скрізь Твій знати молот,
Скрізь Ти лишив глибокий творчий слід,
Великий камінярю! Спрага й голод
Тебе у праці не могли спинити!
І тисячі з Тобою разом встали, —
— Ти всіх одною думкою скував,
Здрігнулись од ударів наших скали, —
— Луна пішла!

І Ти в сю мить упав! . . .
І от за нами знов нова могила . . .
І там вже так багато сих могил! . . .
Спочила в них колишня наша сила
Од гір Бескида до донських степів.
Та ви, брати, назад не озирайтесь,
Там є кому без нас борців ховать . . .
Хто ще живий, за молоти хапайтесь,
Бо не пора тепер нам сумувать!
Вперед! Ломіть!! дріжать вже сії гори,
Завзяття ще! Могутній ще удар
І нам відкриють ся безкраї простори
І наш народ сам буде пан собі і царь.

Полонений *Микола Струмок*.

Зміст.

	стр.
1. Прометееви України	5
2. Іван Франко. Народе мій	7
3. Іван Франко	9
(Шкільні роки. Під впливом Драгоманова. Перший арешт. Каміньяр. Другий арешт. Дальша праця Франка до кінця першого періоду діяльності. В наймах. Третій арешт. Франка признають першорядним письменником. Лід проломаний. Франко основателем радикальної партії. Пові розчарування. Третя доба життя й діяльності Франка. 25-літній ювілей літературної творчости. На вершинах творчости. Наукова діяльність).	
4. Іван Франко. Ще не вмерла і не вмере . . . (Закінчення прологу „Великі Роковини“ 1798—1898) . . .	40
5. Смерть і похорон Івана Франка	44
(Останні хвилі життя. Під вражінням смерті Івана Франка. У власній хаті Поза Львовом. Остання прислуга. Промова президента Загальної Української Ради. Похоронний похід. Промова представника українських культурних товариств. Промова представника української преси. Промова голови української радикальної партії й Української Боевої Управи. Промова представника Українського Стічного Війська. Промова делегата Волині. Промова представника рідних околиць Франка. Промова представника української академічної молоді. Промова представниці українського жіноцтва. Промова представника української соціально-демократичної партії).	
6. З голосів преси	86
7. Завіщання	91
8. Полонений Микола Струмок, Івану Франкови	93
Образки.	
1. Іван Франко	3
2. Михайло Драгоманів	12
3. Михайло Навлик	13
4. Іван Франко з дружиною	21
5. Франкові діти	22
6. Борис Грінченко й Іван Франко	31
7. Михайло Коцюбинський, Іван Франко, Володимир Гнатюк	32
8. Франкова вілля у Львові при вул. Поніського ч. 4	38
9. Винос домовини	60
10. Шкільна молодь з гімназістами на переді	63
11. Вінки	64
12. Хори	67

Привіт Іванови Франкови в сорокліте його письменської праці 1874—1914. Львів, 1916. Ціна 10 К.

Під таким заголовком появил ся під вражіннем смерти Франка літературно-науковий збірник, котрим за почином ювілейного комітету мали вшанувати Івана Франка українські й чужі письменники, публіцисти й учені в 1914 р. в сорокліте його письменської праці.

На зміст „Привіту Іванови Франкови“ складають ся такі дві частини та з такими писаннями:

I. Літературна частина (ст. 1—183): 1. Івану Франкови — Ів. Рокити (А. Сєрнєво). 2. Пъз поїздки на понеліща Дунайской Сѣчи. Отрывокъ „Нирвана“ — В. Короленка. 3. Камъни. Идилія. П. Тодорова. 4. Лука Чекинъ — М. Горького. 5. Тріптіх — Л. Українки. 6. Хома Прядка — В. Винниченка. 7. Ювілят — Т. Бордуляка. 8. Народня ноша — Л. Мартовича. 9. Кров — Л. Журбенка. 10. Таємниця Іванової душі — К. Галицького. 11. Чорні птахи. Виривок — Юр. Кміта. 12. Спогад — Ул. Кравченко. 13. Дещо й з моїх австро-руських споминок — Хв. Вовка. 14. Моя пригода з шибеницею (спомни) — В. Охримовича. 15. Невикористаний скарб (спомни) — Б. Ярошевського. 16. На святі Котляревського (згадки самовидця) — С. Фремова. 17. Малярські переклади творів Івана Франка — Ю. Житковича. 18. Порфірій Мартинович (ескіз до портрета) — Ів. Труша.

II. Наукова частина (ст. 1—390): 1. Дещо про ввійстя вкраїнської народности — Хв. Коржа. 2. Слїди скитської культури в Галиччині — В. Гребеняка. 3. Дві три замѣтки изъ области древнѣйшаго церковно-славянскаго перевода — В. Ягіча. 4. Несторъ Лѣтописецъ — Ол. Шахматова. 5. Гомер у галицькій літописі — Б. Барвінського. 6. Козаччина в політичних комбінаціях 1620—1630 рр. — Ів. Кринякевича. 7. Один момент під Зборовом 1649 р. Критичний нарис — Ст. Томашівського. 8. „Під протекцію курфїрста“. До історії політики П. Дорошенка — Ів. Кривецького. 9. „Христос пасхон“. Львівські віршовані діяльоти з 1630 р. — В. Щурата. 10. З старшої письменности Угорської Русі — Г. Стрипського. 11. Еропежа bazylianska. Nieznany okaz literatury rusko-polskiej — Ол. Брікнера. 12. Два епізоди з історії боротьби Гедсона Балабана з львівським брацтвом — Ф. Срібного. 13. Kotlarewskyj's Travestierte Aeneide — Ал. Бизена. 14. Запропачена збірка угро-руських казок — В. Гнатюка. 15. Z sennyeh widziadeł ludzkości — Ів. Бодуена de Courtenau. 16. Український протинапський памфлет XVI в. „Історія о єдномъ папѣ римскомъ“ — М. Возняка. 17. З перенески письменників 1860-их років у Галиччині — Т. Реваковича. 18. Кандидатура Федьковича на посла — Яр. Гордлієвського. 19. Основні відродження білоруського писменства — Іл. Свенціцького. 20. Povídky lidové o zkröcení zlé ženy — Юр. Полівки. 21. Ярмарки на дівчата. Причинок до української етнології — З. Кузелі. 22. Проба упорядковання українських говорів — Ів. Зілинського. 23. Вокатив в українській мові — Ев. Гімченка.

Збірник прикрашує портрет Івана Франка—мал. І. Труша, а також ініціали й орнамент з Біблії Скорици XVI в. та стратинського Євангелія XVII в.

Дохід призначений на пошанування пам'яті Франка. Дістати можна в Книгарні Наукового Товариства ім. Шевченка, Львів, Ринок, ч. 10.

До Вп. Читачів!

На стор. 90 рядок 11 згори просимо поправити слова „що не цурала ся і крайнього натуралізму“ на: „що цурала ся крайнього натуралізму.“

Купуйте видання Союзу визволення України

Ціна К.

Т. Шевченко. Кобзарь. Випуск 1 і 2. Кождий випуск брошур. 1 ⁴ —в оправі	1 ⁴
Проф. М. Грушевський. Як жив український народ. Коротка історія України. З малюнками і картою України	— ⁵
Сім пісень. Гостинець для українських воєків. З нотами	— ⁴
Др. М. Лозинський. Галичина в життю України	— ⁶
Українські колядки. З виданне	— ⁴
Холмщина	— ⁴
М. Возняк. Наша рідна мова. З портретами	— ⁴
Проф. І. Шишманов. Родя України в болгарськїм відродженню	— ⁴
Проф. С. Томашівський. Церковний бік української справи	— ⁴
О. Кириленко. Українці в Америці	— ⁴
Др. І. Крип'якевич. Українське військо. Кор. істор. нарис з малюнками	— ⁴
Др. Л. Цегельський. Русь-Україна і Москвщина-Росія. З картою Укр.	— ⁴
Др. Осип Назарун. Слідами Українських Січових Стрільців. З малюнками	4 ⁴
Ол. Скоропис-Йолтуховський. Значінне самостійної України для європейської рівноваги	— ⁴
Пам'яті Івана Франка. (Опис життя, діяльності й похорону). Зладив М. Возняк. З 12 образками	1 ⁴
Б. Заклинський. Що треба знати кождому Українцеві. З виданне з картою України	— ⁴
І. Бочковський. Фінляндське питання	— ⁴
В. Дорошенко. Українство в Росії. З численними портретами	1 ⁴
На переломі. Пам'яткова книжка-календарь на 1916 і 1917 рр. З численними малюнками	2 ⁴
Др. Евген Левицький. Листи з Німеччини	1 ⁴
Prof. M. Hruschewskyj. Geschichte der Ukraine. Teil I	6 ⁴
Prof. M. Hruschewskyj. Die ukrainische Frage in historischer Entwicklung (Українська справа в історичнім розв'язку)	— ⁴
G. Cleinow. Das Problem der Ukraina. Українська проблема. (Про умови самостійної української держави)	— ⁴
Dr. S. Rudnyckyj. Ukraina. Land und Volk. Eine gemeinfassliche Landeskunde. (Україна. Край і нарід. Загальнодоступна географія України). З 40 образками і 6 картами	12 ⁴
Україна. Край і нарід. 40 образків з вище наведеної книжки	2 ⁴
H. Boczkowski. Ukrajina a ukrajinská otázka. (Україна й українське питання). По чеськи. З картою України	1 ⁴
V. Choma-Dovski. Ukrajina i Ukrajinci (по хорватськи). З карт. Укр.	1 ⁴

Адреса Адміністрації видань Союзу визволення України:

Josefstädterstraße 79, 6; Wien, VIII.